

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ
ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ 90-ԱՄՅԱԿԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
Գագիկ Տերտերյան**

Ցեղասպանության եւ այդ առիթով՝ ՀՀ-ի շուրջ ընթացող գործընթացներն այս տարի չափազանց քաղաքականացված էին: Առանձնապես ուշագրավ է այդ հարցի շուրջ ԱՄՆ վարած դիվանագիտությունը: Այն սկսվեց Էլիզաբեթ Ջոնսի հայտնի կոշտ հայտարարությամբ: Նկատենք, որ Ջոնսի խոսքերը վերջերս բառացիորեն կրկնել է Ռուսաստանում ԱՄՆ դեսպան Ալեքսանդր Վերշբոուն՝ Մոսկվայի պետական համալսարանի ուսանողների հետ հանդիպման ժամանակ: Այսինքն՝ որեւէ թյուրիմացության մասին խոսք չի կարող, եւ այդ հայտարարությունները կատարվել են Պետդեպարտամենտի համապատասխան որոշման հիման վրա: Հետեւելով նույն հակահայկական տրամաբանությանը՝ ամերիկյան մամուլում հայտնվեց Ռոբերտ Սոբհանիի հոդվածը, որը հայտնի «*Caspian Energy Consulting*» ընկերության նախագահն է եւ նեոկոնսերվատորներին ենթարկվող «*Գոյություն ունեցող վտանգի կոմիտեի*» անդամ: Դրան հետեւեց Արթուր Սոլունոյանի զենքի մաքսանենգության հետ կապված գործը, որը Պետդեպարտամենտի եւ Սոբհանիի տեսական մեղադրանքների փաստացի ապացույցը պետք է հանդիսանար: Հատկանշական է, որ ԱՄՆ հակահետախուզության նոր դոկտրինայի համատեքստում՝ Սոլունոյանի գործը առաջին հանրային հնչողությամբ փորձարկումն էր:

Այս ամենին զուգահեռ, դեռ վաղ զարնանը ՀՀ-ում ԱՄՆ դեսպան Ջոն Էվանսը Լոս Անջելեսում հայտարարեց, որ 1915թ. կատարվածը ցեղասպանություն էր: Նրան հետեւեց ԱՄՆ նախկին դեսպան Գիլմորը, որը հաստատեց Էվանսի խոսքերը: Մի փոքր առաջխաղացում նկատվեց նաեւ նախագահ Բուշի այս տարվա ապրիլի 24-ի ավանդական ուղերձում, որտեղ նա մասնավորապես հայտարարեց, թե 1915թ. դեպքերը «հայերը Մեծ եղեռն են անվանում» (հիշենք, որ ձեւակերպումների առումով ամենամեծ առաջխաղացումն իրագործել է Ռոնալդ Ռեյգանը): Սակայն այս շարքում ամենակարեւորը Լեհաստանի Սեյմի՝ Ցեղասպանության վերաբերյալ ընդունած հայտարարությունն էր եւ այդ երկրի նախկին նախագահ Լեխ Վալենսայի այցը Հայաստան: Հայտնի է, որ ամերիկյան ազդեցության տակ գտնվող Լեհաստանը ԱՄՆ եւ ատլանտյան կառույցների կողմից «վարում» է ՀՀ գործերը: Ի լրումն, Լեհաստանն ավանդաբար ունի հակառուս եւ թուրքամետ կողմնորոշում, ինչն այդ երկրում ձեւավորվել է ի

հեճուկս ռուսական քաղաքականության, դեռևս 19-րդ դարի ռուս-թուրքական պատերազմների ժամանակաշրջանում: Այսինքն՝ ամեն ինչ վկայում է այն մասին, թե Լեհաստանի հայտարարությունը ԱՄՆ եւ Թուրքիայի հետ մշակված գործողություն էր՝ այստեղից բխող հետեւանքներով:

Այսպիսով, տպավորություն է ձեւավորվում, թե ամերիկացիները ՅՅ-ի եւ հայության նկատմամբ վարում են «սառը» եւ «տաք» ցնցուղի քաղաքականություն: Կարծես թե վերոհիշյալ բոլոր քայլերը մի ամբողջություն են կազմում եւ արտահայտում են ԱՄՆ քաղաքականության էությունը Թուրքիայի եւ Հայաստանի նկատմամբ:

Սակայն պետք է հաշվի առնել նաեւ մեկ այլ հանգամանք: Վերջին ժամանակահատվածում ԱՄՆ քաղաքականության վերաբերյալ ամերիկյան ընտրանու շարքերում տարածայնություններ են առաջացել: Դա պայմանավորված է Իրաքի եւ Իրանի հարցում ԱՄՆ ունեցած փաստացի անհաջողություններով, ինչպես նաեւ՝ Պետդեպարտամենտի ապարատի հետ Քոնդոլիզա Ռայսի ունեցած հակասություններով: Վերջին հանգամանքը, համաձայն մամուլի հրապարակած լուրերի, արտահայտվել է նաեւ ՅՅ-ում ԱՄՆ դեսպան Էվանսի եւ Ռայսի հարաբերություններում:

Բոլոր դեպքերում հարկ է մշել, որ հակահարեկչական պատերազմի սկսումից հետո, համաձայն մամուլում հայտնված տեղեկատվական արտահոսքերի, ԱՄՆ-ը մեկ անգամ չէ, որ օգտագործել է Ցեղասպանության խնդիրը Թուրքիայի հետ տարվող բանակցություններում: Նախկինում ԱՄՆ-ի համար կարեւոր էր ստիպել Թուրքիային, որպեսզի վերջինս Իրաքի հարցում ընդունի ամերիկյան շահերին համապատասխան դիրքորոշում, այլ պարագայում ԱՄՆ-ը սպառնում էր, հնարավոր այլ քայլերի հետ մեկտեղ, ընդունել նաեւ հայերի Ցեղասպանությունը:

Ներկայում թուրք-ամերիկյան հարաբերություններում նոր խնդիր է ավելացել՝ Թուրքիայի արեւելյան հարեւան Իրանի հարցը: Համաձայն միջազգային լրահոսքի, ներկայում այդ խնդրի շուրջ լարված բանակցություններ են ընթանում ԱՄՆ եւ Թուրքիայի միջեւ: Վերջինս չի բաժանում ԱՄՆ հարձակողական քաղաքականությունը Իրանի նկատմամբ եւ այդ հարցում զանազան նախապայմաններ է դնում ԱՄՆ-ի առջեւ: Այս առիթով շեշտենք, որ ԱՄՆ-ը ամենեւին չի հրաժարվել Իրանի նկատմամբ իր հարձակողական պլաններից, ինչի մասին, մասնավորապես, վկայում են նաեւ ամերիկյան լրատվամիջոցները:

Թերեւս, հենց Իրանի խնդիրն է, որ ստիպում է ԱՄՆ-ին ավելի ակտիվ լինել Հայաստանի հարցում, որովհետեւ ՅՅ-ն եւ ԼՂՀ-ն նույնպես դարձել են կարեւոր գործոններ ԱՄՆ – Իրան հիմնախնդրում: Նկատենք, որ վարելով նման քաղաքականություն Թուրքիայի եւ ՅՅ-ի նկատմամբ՝ ԱՄՆ-ը փորձում է նաեւ միջնորդ-կարգավորողի դեր ստանձնել Թուրքիայի եւ ՅՅ-

ի միջեւ եղած հարաբերություններում եւ այդպիսով վերահսկել քաղաքական գարգացումները:

Սակայն թվում է, թե թուրքերն ընթացել են ամերիկյան մարտավարությունը եւ փորձում են խլել նախաձեռնությունն ամերիկացիներից: Դրան մասին է մասնավորապես վկայում Էրդողանի նամակը ԶԶ նախագահին, որում, սակայն, դատելով մամուլի հրապարակումներից, կառուցողական առաջարկություններ չեն պարունակվում: Բնականաբար, թուրքական նախաձեռնությանն ամերիկացիները խանդով են մոտենում, ինչի մասին է վկայում նաեւ որոշ ամերիկահայերի հայտնած այն միտքը, թե պետք է խուսափել թուրքական առաջարկներից եւ ընդունել ամերիկյան խաղը:

Այս պարագայում ԶԶ արտաքին քաղաքականության պատասխանատուները պետք է հստակ ընթացնեն ԱՄՆ–Թուրքիա մարտավարության տրամաբանությունը եւ փորձեն հավասարակշռել այդ երկրների նախաձեռնությունները Եվրամիության եւ, առաջին հերթին, Ֆրանսիայի միջոցով: Վերջինիս կոշտ դիրքորոշումը Թուրքիայի նկատմամբ պայմանավորված է իր եվրակենտրոն եւ հակաատլանտյան քաղաքականությամբ, համաձայն որի՝ Թուրքիայի անդամակցությունը Եվրոպական ընտանիքին ձեռնտու է անգլոսաքսերին եւ, ի վերջո, հանգեցնելու է ԵՄ փլուզմանը:

Ամփոփելով՝ կարելի է ամրագրել, որ չնայած որոշակի առաջխաղացումներին, Ցեղասպանության քաղաքական գործունը Հայաստանին եւ հայությանը դեռեւս շոշափելի արդյունքներ չի տվել: Միաժամանակ, կա խիստ անհրաժեշտություն՝ համահայկականորեն հետեւելու Ցեղասպանության խնդրի շուրջ ընթացող միջազգային գործընթացներին, հնարավորինս կոորդինացնելու պետության, Հայ դատի գրասենյակների, տարաբնույթ կազմակերպությունների եւ անհատների գործունեությունը, որպեսզի կարողանանք արդյունավետ օգտագործել երբեմն առաջացող քաղաքական նպաստավոր հնարավորությունները:

**ԱՂՐԲԵՋԱՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ
Սարգիս Հարությունյան**

Թեև Արցախի հարցի շուրջ վերջին շրջանում հայ-ադրբեջանական բանակցությունների ակտիվացմանը եւ պաշտոնական Բաքվի բավականին կոշտ հայտարարություններին, թերեւս, սխալված չենք լինի, եթե նշենք, որ ներկայում Արցախյան հարցը Իլհամ Ալիևի վարչակարգի համար կրում է երկրորդական բնույթ՝ հանդիսանալով ավելի բազմատարր մի գործընթացի բաղկացուցիչ մաս:

Այսօր Ալիև-կրտսերի եւ Ադրբեջանի քաղաքական ողջ վերնախավի համար առաջնային նշանակություն ունեն սույն թվականի նոյեմբերին կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունները: Միզուցե ամենաակնհայտ հետեւությունը, որն այսօր կարելի է անել, այն է, որ այդ ընտրություններից հետո, ամենայն հավանականությամբ, զգալի փոփոխություններ տեղի կունենան Ադրբեջանում՝ իրենց ազդեցությունը թողնելով այդ երկրի ներքին իրավիճակի, արտաքին քաղաքականության եւ անգամ հարավկովկասյան զարգացումների վրա:

Ներքաղաքական իրավիճակը

2003թ. հոկտեմբերի նախագահական ընտրություններից հետո ներքաղաքական իրադրությունն Ադրբեջանում ձեռք բերեց հարաբերական կայունություն: Գլխավոր պատճառն ընտրություններում ընդդիմության փաստացի պարտությունն էր: Ընդդիմադիր դաշտի հիմնական թեկնածու համարվող «Մուսավաթ» կուսակցության նախագահ Իսա Ղամբարի անկարողությունը՝ տեր կանգնել իրեն տրված քվեներին, ինչպես նաեւ ընդդիմադիր ուժերի շրջանում լայնածավալ ձերբակալությունները ընդդիմադիր հիմնական կուսակցություններին զգալիորեն հեղինակազրկեցին ադրբեջանական հասարակության աչքում, որը, արեւելյան որոշ հասարակություններին բնորոշ հանգամանքների բերումով, շատ հաճախ ուժը վեր է դասում իրավունքից:

Ըստ էության, 2003թ. ադրբեջանական ընդդիմությունը եզրափակեց շոշափելի կորուստներով, եւ այդ իրավիճակն իներցիայով շարունակվեց նաեւ 2004թ.:

Որպես իրավիճակի փոփոխության առաջին նշան, թերեւս, կարելի է դիտարկել ընդդիմադիր դաշտում առաջնորդի փոխարինման գործընթա-

ցը, որը մոտավորապես սկսվեց 2004թ. վերջերին՝ ենթատեքստ ունենալով այս տարվա նոյեմբերին Ադրբեջանում կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունները: Խոսքը վերաբերում է Իսա Ղամբարի եւ «Ադրբեջանի ազգային ճակատ. բարեփոխականներ» կուսակցության (ԱԱԾԲԿ) նախագահ Ալի Քերիմլիի դաշինքին: Ի.Ղամբարի քաղաքական հեղինակության անկման եւ ավելի պասիվ դիրքորոշման անցնելու համատեքստում սկսեց աստիճանաբար ուրվագծվել Ա.Քերիմլիի ակտիվ գործունեությունը:

Այդ առումով 2005թ., թերեւս, կարելի է շրջադարձային համարել: Հատկանշական է, որ ս.թ. փետրվարին ԱԱԾԲԿ նախագահը մոտ երկու շաբաթ գտնվում էր Արեւմտյան Եվրոպայում (Շվեդիա, Նորվեգիա, Ֆրանսիա) եւ ԱՄՆ-ում, ուր հանդիպումներ ունեցավ Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարար Ժան Ֆրանսուա Տերալոմի, ֆրանսիական ԱԳՆ Վերլուծության եւ կանխատեսման վարչության աշխատակիցների, ԱՄՆ պետքարտուղարի համաշխարհային հարցերով տեղակալ Պաուլա Ղոբրինսկու, ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ եւ Կասպիցի հարցերով ԱՄՆ նախագահի հատուկ բանագնաց Սթիվեն Մանի, ԱՄՆ Ազգային անվտանգության խորհրդի Եվրասիական բաժնի պետ Մեթ Բրայնլի, ինչպես նաեւ ամերիկյան քաղաքականության մեջ որոշակի ազդեցություն ունեցող հաստատությունների՝ Վաշինգտոնում գտնվող Ժողովրդավարության ազգային ինստիտուտի եւ Հանրապետականների միջազգային ինստիտուտի ներկայացուցիչների հետ:

Ուշագրավ է, որ ավելի ուշ՝ այս ապրիլի վերջերին, Ա.Քերիմլիին կրկնեց իր արտասահմանյան այցելությունները՝ այս անգամ ժամանելով Գերմանիա: Բեռլինում նա հանդիպումներ ունեցավ իշխող Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության փոխնախագահ Հերլոտ Էրերի, որը հայտնի է միջազգային-քաղաքական հարցերի վերաբերյալ կուսակցությունում կայացվող որոշումների վրա իր ազդեցությամբ, Գերմանիայի Կանաչների կուսակցության միջազգային հարցերի գծով փոխնախագահ Ֆրից Կունցի (կուսակցության նախագահն է Գերմանիայի արտագործնախարար Յոշկա Ֆիշերը), գերմանական ԱԳՆ Հարավային Կովկասի եւ Կենտրոնական Ասիայի բաժնի ղեկավար Ռոլֆ Շելսի եւ այլոց հետ:

Եվ պատահականություն չէ, որ ԱԱԾԲԿ նախագահի արտասահմանյան այցերից հետո, ս.թ. մարտի 18-ին ադրբեջանական ընդդիմության հիմնական կուսակցություններից «Մուսավաթ»-ը, Դեմոկրատական կուսակցությունը եւ ԱԱԾԲԿ-ն ստորագրեցին համաձայնագիր նախընտրական ընդդիմադիր դաշինքի («Ուղուր») ձեւավորման վերաբերյալ:

Ուշագրավ է, որ «Ուղուր» դաշինքի կազմից դուրս մնաց ադրբեջանական մյուս խոշոր ընդդիմադիր ուժը՝ «Ադրբեջանի ազգային անկախություն» կուսակցությունը (ԱԱԱԿ), որի առաջնորդ Էթիբար Մամեդովի

գլխավորությամբ ս.թ. ապրիլի 12-ին տեղի ունեցավ ընդդիմադիր մյուս՝ «Յենի սիյասետ» դաշինքի ստեղծման վերաբերյալ փաստաթղթի ստորագրումը (ԱԱԿ առաջնորդից զատ, փաստաթուղթը ստորագրեցին «Ազգային միասնության շարժման» ղեկավար Լ.Շովքեթը, «Հանուն Ադրբեջանի» հասարակական ֆորումի նախագահ Է.Նամազովը, «Ժողովրդավար մտավորականության միության» ղեկավար Ա.Մասիմլին եւ «Մտավորականության միության» նախագահ Է.Գուլիեւը): Հարկ է առանձնացնել այն հանգամանքը, որ ապրիլի վերջին հայտնի դարձավ, թե Ադրբեջանի նախկին նախագահ Այազ Մութալիբովը հայտարարել է «Յենի սիյասետին» իր միանալու մասին:

Մարտի վերջին տեղի ունեցավ նաեւ Ադրբեջանի իշխող «Յենի Ազերբայջան» կուսակցության (նախագահն է Իլհամ Ալիեւը) երրորդ համագումարը. չնայած լուրեր էին պտտվում, թե Ալիեւ-կրտսերը մտադիր է «թարմացնել» կուսակցությունը երիտասարդ կադրերով, սակայն, ըստ էության, իրավիճակը մնաց նույնը:

Փոփոխություններ ուժային կառույցներում

Ինչպես հայտնի է, 2005-ը Ադրբեջանի համար սկսվեց բանակում բարձրաստիճան մի շարք սպաների ձերբակալությունների վերաբերյալ տեղեկությունով, իսկ մինչ այդ՝ 2004թ. ընթացքում շոշափելի կադրային փոփոխություններ գրանցվեցին ադրբեջանական հատուկ ծառայություններում, առաջին հերթին՝ Ազգային անվտանգության նախարարությունում (ԱԱՆ): Ս.թ. մարտին այդ փոփոխությունները հասան նաեւ Ներքին գործերի նախարարություն:

Մարտի 10-ին Ադրբեջանի ԱԱՆ հատուկ գործողության շնորհիվ, գլխավորապես Բաքվում, վնասագերծվեց հանցավոր մի խումբ, որի անդամներից էին ադրբեջանական ՆԳՆ բարձրաստիճան մի շարք սպաներ՝ ՆԳՆ քրեական հետախուզության վարչության գնդապետ Հ.Մամեդբեկովի գլխավորությամբ: Ձերբակալություններից մոտ երկու շաբաթ անց՝ մեկ օրվա ընթացքում պաշտոնանկ արվեցին Ադրբեջանի ՆԳՆ առաջին փոխնախարար Ջ.Դունյամալիեւը, քրեական հետախուզության վարչության պետ Ջ.Նասիրովը (ինչպես նաեւ նրա երկու տեղակալները), թմրադեղերի առքուվաճառքի դեմ պայքարի վարչության պետ Ն.Խալիլովը, ներքին անվտանգության վարչության պետի տեղակալ Ք.Սադրադինովը եւ Բաքու քաղաքի ոստիկանության գլխավոր վարչության պետի օպերատիվ-հետախուզական հարցերի գծով տեղակալ Ջ.Սուլթանովը:

Մարտի 19-ին Իլհամ Ալիեւի հրամանագրով Ս.Հասանովան ազատվեց Ադրբեջանի Գերագույն դատարանի նախագահի պաշտոնից, նրա փոխարեն այդ պաշտոնին նշանակվեց Ադրբեջանի գլխավոր դատախազի

այլևս նախկին առաջին տեղակալ Ռ.Ռզաբեկը: Նույն օրը՝ մարտի 19-ին Իլհամ Ալիևի ստորագրած մեկ այլ հրամանագրով Ադրբեջանի Վերաքննիչ դատարանի նախագահ Գ.Ռզաբեկը ազատվեց զբաղեցրած պաշտոնից:

Եվ վերջապես, ս.թ. ապրիլի 26-ին Ադրբեջանի խորհրդարանում կայացած քվեարկության արդյունքում՝ երկրի գլխավոր դատախազի պաշտոնում հինգ տարի ժամկետով վերընտրվեց Ջ.Գարալովը:

Արտաքին քաղաքականություն

Պետք է ասել, որ 2005թ. առաջին հինգ ամիսների ընթացքում ամենից ուշագրավ հատվածը Ադրբեջանի հարաբերություններն էին արտաքին աշխարհի հետ: Տարեսկզբին ռուս-ադրբեջանական եւ իրանա-ադրբեջանական հարաբերություններում գրանցված գործընթացներին եկան գունարվելու որոշ զարգացումներ ամերիկա-ադրբեջանական եւ ընդհանրապես՝ Արեւմուտք-Ադրբեջան հարաբերություններում:

Հարկ է նշել, որ ռուս-ադրբեջանական եւ իրանա-ադրբեջանական հարաբերություններում հատկապես միջին շերտի պաշտոնյաների շփման ակտիվացում գրանցվել էր դեռեւս 2004թ. վերջերին, ինչը, բնականաբար, կարող էր վկայել միայն հավանական նոր զարգացումների մասին:

2005թ. հունվարի 24-26-ը տեղի ունեցավ Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի պաշտոնական այցն Իրան: Թեհրանում Ալիև-կրտսերը հանդիպումներ ունեցավ իսլամական հանրապետության բարձրագույն ղեկավարության հետ: Բացի այդ, իրանա-ադրբեջանական հարաբերությունների պատմության ողջ ընթացքում առաջին անգամ, Ադրբեջանի նախագահն այցելեց «Հարավային Ադրբեջանի մայրաքաղաք» Թավրիզ: Հատկանշական է, որ Ալիևի այցի ժամանակ պաշտոնական Թեհրանը՝ հանձին նախագահ Մուհամադ Խաթամիի, ճիշտ է՝ որոշակի վերապահումով, սակայն հայտարարեց Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության ճանաչման մասին: Ուշագրավ մյուս հանգամանքներից կարելի է առանձնացնել այն, որ լուծվեց Թավրիզում Ադրբեջանի հյուպատոսության բացման հարցը, ինչպես նաեւ Թավրիզի ու Բաքվի միջեւ հաստատվեց օդային ուղիղ կապ:

Ս.թ. փետրվարի 16-ին Իլհամ Ալիևը աշխատանքային այց կատարեց Մոսկվա՝ Ռուսաստանում Ադրբեջանի տարվա բացման արարողությանը մասնակցելու համար: Ուշագրավ է, որ Վլադիմիր Պուտինի հետ հանդիպման ժամանակ վերջինս գոհունակությամբ արձանագրել էր, թե 2003թ. համեմատ 2004թ. ընթացքում Ռուսաստան-Ադրբեջան առևտրաշրջանառությունն աճել է 50%-ով (մոտ \$800 մլն)՝ հույս հայտնելով, որ այն կհասնի \$1 մլրդ-ի:

Ուշադրության էր արժանի նաեւ ապրիլի 7-ին Բաքու ժամանած Ռուսաստանի նախկին նախագահ Բորիս Ելցինի այցի փաստը: Ելցինը Ադրբեջանում մնաց չորս օր եւ հանդիպումներ ունեցավ Իլիամ Ալիեւի ու վարչապետ Արթուր Ռասիզադեի հետ:

Եվ վերջապես, որպէս ռուս-ադրբեջանա-իրանական շփումների տրամաբանական արդյունք՝ պետք է հատուկ առանձնացնել վերջերս սկսված Մոսկվա–Բաքու–Թեհրան երկաթգծի Ռեշտ (Իրան)–Աստարա (Ադրբեջան) հատվածի շինարարությունը:

Մյուս կողմից, անշուշտ, պետք է նշել ապրիլի 12-13-ը ԱՄՆ պաշտպանության նախարար Դոնալդ Ռամսֆելդի Բաքու կատարած եւ ՎուԱՄ անդամ երկրների գագաթաժողովին մասնակցելու համար՝ ապրիլի 21-22-ը Մոլդովայի մայրաքաղաք Քիշնեւ Իլիամ Ալիեւի այցերը: Ռամսֆելդը Բաքվում մնաց ընդամենը մեկ գիշեր եւ քաղաքի «Բինա» օդանավակայանում հանդիպումներ ունեցավ Ադրբեջանի պաշտպանության նախարար Սաֆար Աբիեւի եւ վարչապետ Արթուր Ռասիզադեի հետ: Հատկանշական է, որ ԱՄՆ պաշտպանության նախարարին Իլիամ Ալիեւը չհանդիպեց՝ Ռամսֆելդի ժամանումից ընդամենը մի քանի ժամ առաջ պաշտոնական այցով մեկնելով Պակիստան:

Ամփոփում

2005թ. նոյեմբերյան խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ՝ զգալիորեն ակտիվացել է Ադրբեջանի քաղաքական դաշտը: Ներկայիս ադրբեջանական ներքաղաքական իրադրության կարեւոր առանձնահատկությունն այն է, որ ընդդիմադիր ամենալուրջ ուժը՝ «Ուղուր» նախընտրական դաշինքը, շոշափելի քաղաքական, բարոյական, դիվանագիտական եւ ֆինանսական աջակցություն է ստանում ԱՄՆ ու Եվրամիության ենթակայության ներքո գտնվող կառույցներից՝ նպատակ ունենալով ընտրություններին հասնել առավելագույնի: Ըստ ամենայնի, Իլիամ Ալիեւի վարչակարգն այսօր «Ուղուրը» դիտարկում է որպէս սեփական անվտանգությանն ուղղված ներքաղաքական, թերեւս, ամենալուրջ սպառնալիք:

Մյուս կողմից, Ալիեւ-կրտսերը խնդիր ունի վճռական հաղթանակ տանել նոյեմբերյան խորհրդարանական ընտրություններում եւ այդ ընտրություններից իր վարչակարգը դուրս բերել հնարավորինս քիչ կորուստներով:

Ակնհայտ է, որ Վրաստանում, Ուկրաինայում եւ Դրոզդստանում տեղի ունեցած իրադարձություններն իրենց ազդեցությունն են թողել ինչպէս ադրբեջանական ողջ վերնախավի, այնպէս էլ, մասնավորապէս, Իլիամ Ալիեւի անմիջական շրջապատի վրա: Գլխավորապէս այդ համատեքստում պետք է բացատրել անցած շուրջ մեկ տարվա ընթացքում

Ալիե-կրտսերի՝ Ադրբեջանի ուժային կառույցներում իրականացրած փոփոխությունները, որոնք շատ հավանական է՝ նոր թափ ստանան ընտրություններից հետո:

«Գունավոր հեղափոխություններն» իրենց ազդեցությունը թողեցին նաեւ Իլիամ Ալիեի վարած արտաքին քաղաքականության վրա: Պատահական չէ, որ վերջին մոտ կես տարվա ընթացքում նկատվում էր ադրբեջանա-ռուսական եւ ադրբեջանա-իրանական հարաբերությունների ջերմացում, ինչը, անշուշտ, նպաստավոր էր թե՛ Մոսկվայի, թե՛ Թեհրանի համար, քանի որ երկուսն էլ խնդիր ունեն խոչընդոտելու ամերիկյան ազդեցության աճին Յարավային Կովկասում եւ Կասպյան ավազանում:

Նաեւ այդ առումով պետք է բացատրել վերջին շրջանում Ադրբեջանում ԱՄՆ դեսպան Ռինո Յարնիշի, British Petroleum ընկերության եւ Ադրբեջանում գործող արեւմտյան մի շարք հաստատությունների դեմ ադրբեջանական իշխանական ու իշխանամետ կառույցների բռնած բացասական դիրքորոշումը:

Իրենց հերթին, ԱՄՆ-ն ու Եվրամիությունն այս նոյեմբերին Ադրբեջանում կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունները դիտարկում են որպէս այդ երկրում, Յարավային Կովկասում եւ նավթով հարուստ Կասպյան ավազանում սեփական ազդեցության տարածման միջոց:

Վաշինգտոնի պարագայում վերոհիշյալին գումարվում է նաեւ իրանական հարցը: Ըստ ամենայնի, 2004թ. վերջին 2005թ. սկզբին պաշտոնական Բաքվի հետ որոշակի խնդիրներ են ծագել՝ կապված Ադրբեջանում ԱՄՆ շարժում գործադրողների տեղակայման հարցի հետ, որը հարկավոր է դիտարկել նաեւ որպէս վերը նշված ադրբեջանա-ռուսական եւ ադրբեջանա-իրանական հարաբերությունների ջերմացման արդյունք: Ընդհանուր առմամբ, հարկ է նույն տրամաբանության ներքո դիտարկել նաեւ Արցախյան խնդրի շուրջ Բաքվի նկատմամբ Վաշինգտոնի կիրառած ճնշումը:

Պետք չէ բացառել, որ արեւմտյան տերությունների եւ, մասնավորապէս, ԱՄՆ-ի համար ադրբեջանական ընդդիմությանը (խոսքն առաջին հերթին վերաբերում է «Ուղուր» նախընտրական դաշինքին) աջակցելը հետապնդում է ոչ միայն Իլիամ Ալիեի վրա ճնշում գործադրելու նպատակ, այլ նաեւ խնդիր ունի լիովին փոխել Ադրբեջանի իշխող վերնախավը՝ Վրաստանի, Ուկրաինայի օրինակներով եւ իշխանության բերել մարդկանց, որոնք Ռուսաստանի հետ կունենան բավականին սահմանափակ առնչություններ (ինչը չի կարելի ասել Մոսկվայում ուսանած եւ երկար տարիներ աշխատած Ալիե-կրտսերի մասին), հետեւաբար կվարեն միանշանակ արեւմտամետ քաղաքականություն, օրինակ՝ Իրանի, Կասպիցի, Յուսիսային Կովկասի հարցերում:

Չարկ է ենթադրել, որ ստեղծված իրավիճակը Մոսկվային եւ Թեհրանին պարզապես ստիպում է ապահովագրել սեփական քաղաքականություններն Ադրբեջանում: Այլ կերպ ասած՝ իրադրության զարգացման ցանկացած տարբերակի դեպքում նրանք չեն կարող սահմանափակվել սոսկ Ալիեւ-կրտսերի վարչակարգի աջակցությամբ: Այդ առումով ուշագրավ է Մոսկվայում գտնվող Այազ Մութալիբովի հայտարարությունը «Յենի սիյասեթին» իր միանալու մասին:

Պետք է դիտարկել նաեւ «Յենի սիյասեթ»-իւհամ Ալիեւի վարչակարգ հավանական համագործակցության տարբերակը: Այդ համատեքստում ուշադրության են արժանի «Յենի սիյասեթում» ընդգրկված մարդկանց կենսագրությունները: Օրինակ՝ Է.Նամազովը եւ Լ.Շովքեթն անցյալում մաս են կազմել Չեյդար Ալիեւի թիմին՝ առաջինն Ադրբեջանի նախագահ Ալիեւ-ավագի քարտուղարության ղեկավարն էր, իսկ Լ.Շովքեթը նույն Ալիեւ-ավագի օրոք զբաղեցրել է Ադրբեջանի պետական քարտուղարի պաշտոնը:

Ինչ վերաբերում է իրանական գծին, ապա այդ առումով պետք է առանձնացնել 2004թ. աշնանից Ադրբեջանի քաղաքական դաշտում կրկին ակտիվանալու փորձ կատարող Իսլամական կուսակցության գործոնը:

Չեւտուրություններ

Այսպիսով, կարելի է նշել, որ ստեղծված իրավիճակն այդքան էլ բարենպաստ չէ Ալիեւ-կրտսերի վարչակարգի համար, թեւեւ ներկայում պաշտոնական Բաքուն ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի, ԵՄ-ի, Թուրքիայի եւ Իրանի նկատմամբ բռնել է համեմատաբար ավելի հավասարակշռված դիրքորոշում:

Մյուս կողմից, ս.թ. հունիսի 17-ին ԼՂՀ-ում կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունների ժողովրդավարության չափանիշներով անցկացումը կարող է էլ ավելի բարդացնել Իլհամ Ալիեւի վիճակը:

Ստեղծված իրադրության պայմաններում քիչ հավանական է, որ մինչեւ այս ձմեռ պաշտոնական Բաքուն Արցախի հարցի շուրջ փորձի ստանձնել որեւիցե կոնկրետ փոխզիջումային պայմանավորվածություն: Դեռ ավելին, շատ հավանական է, որ առաջիկայում հարցի վերաբերյալ Ադրբեջանի պաշտոնական հայտարարությունները կրեն էլ ավելի կոշտ բնույթ:

ԸՆԴԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ

Կարեն Վերանյան

Նախադրյալներ ընդդիմության ակտիվացման համար

Վրաստանում Սահակաշվիլու իշխանության գալուց հետո երկրի բնակչության սոցիալ-տնտեսական պայմանների բարելավման ուղղությամբ շրջափելի արդյունքներ չգրանցվեցին, ինչը լուրջ նախադրյալներ է ստեղծում քաղաքական ընդդիմության ակտիվացման համար:

Երկրում իրականացվում է սեփականաշնորհման ակտիվ գործընթաց, որը հանգեցնում է տնտեսական դաշտից տեղական նշանակության ձեռնարկությունների ու ընկերությունների մի մասի դուրսմղմանը, օտարերկրյա՝ գլխավորապես ռուսաստանյան կապիտալի ամրապնդմանը, ինչի արդյունքում նախ՝ ավելանում է գործազուրկների թիվը եւ ապա՝ հասարակության շրջանում խորանում են հակառուսական տրամադրությունները:

Միաժամանակ, մեծանում է երկրի քաղաքական ու ռազմավարական կախվածությունը Արեւմուտքից, մասնավորապես Միացյալ Նահանգներից. պատահականություն չեն թբիլիսյան ժողովրդական այն խոսակցությունները, թե Սահակաշվիլին, մեղմ ասած, «ամերիկյան մարդ է»: Վերջին ժամանակներս գնալով համալրվում են նրանց շարքերը, ովքեր այնքան էլ չեն ողջունում Վրաստանի ղեկավարության որդեգրած եվրաինտեգրման ուղին՝ որպես երկրի արտաքին քաղաքականության գերակայություններից մեկը: Բավականին հասունացել է երկրի ղեկին համեմատաբար չեզոք եւ առավել ազգայնական քաղաքական գիծ վարող վերնախավին տեսնելու հասարակական պահանջը:

Չեն արդարացվել բնակչության մի ստվար հատվածի հույսերը՝ կապված արբիսակական ու հարավօսական հակամարտությունների կարգավորման հիմնախնդիրների հետ: 2003թ. նոյեմբերյան իշխանափոխությունից հետո այս ուղղությամբ էական տեղաշարժեր գրեթե չեն արձանագրվել, ավելին, դրանց հանգուցալուծմանն ուղղված պաշտոնական թբիլիսիի դիվանագիտական ու քաղաքական քայլերը ներկայումս մտել են փակուղի:

Վրաստանի վերնախավում 2004թ. կեսերից ակտիվացել էին ներիշխանական հակասությունները Սահակաշվիլու եւ Ժվանիայի թիմերի միջեւ, իսկ երկրի քաղաքական թատերաբեմից Ժվանիայի հեռացման

հետևանքով նրան կողմնակից հասարակության տարբեր շերտերը դարձան Սահակաշվիլու իշխանության սուր քննադատներ:

Փաստորեն, Վրաստանում ստեղծված են, թերեւս, այն հիմնական նախադրյալները, որոնք անհրաժեշտ են քաղաքական դաշտում ընդդիմության առավել ներկայացվածության համար: Ինչպես ցույց են տալիս 2005թ. մարտին «Գորբի» սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնի կողմից իրականացված հարցման արդյունքները, Վրաստանի հասարակական կարծիքը վերջին ամիսներին կտրուկ փոփոխություններ է կրել. նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի համեմատ կտրուկ նվազել է (84%-ից հասել է 39%-ի) երկրում ընթացող զարգացումներից գոհ բնակիչների թիվը:

Ընդդիմադիր դաշտի համառոտ բնութագիր

Վրաստանի ընդդիմադիր դաշտը գաղափարական ու քաղաքական մոտեցումների տեսանկյունից բազմատարր է, որում իսկապես մեծ է ինչպես Միացյալ Նահանգների ու Ռուսաստանի, այնպես էլ ԵՄ գործոնը:

Այն նաեւ շատ խայտաբղետ է: Ընդդիմությունում ներկայացված են այնպիսի ուժեր, որոնք աշխատել են Գամսախուրդիայի իշխանության տարիներին (զվիադականներ) եւ բավականին արմատական են տրամադրված թե՛ Շելարդնաձեի եւ թե՛ գործող իշխանությունների նկատմամբ: Ընդդիմադիրների շարքերը համալրում են նաեւ նախկին նախագահ Էդ. Շելարդնաձեի համախոհները: Առանձին պետք է դիտարկել այն ընդդիմադիր առաջնորդներին, որոնք Սահակաշվիլու հետ միասին կամ Բուրջանաձե – Ժողովրդավարներ դաշինքի կազմում ակտիվ մասնակցություն են ունեցել 2003թ. նոյեմբերյան իշխանափոխությանը, սակայն հետագայում լքել են իշխանության շարքերը՝ ծագած տարակարծությունների պատճառով:

Ընդդիմության միավորման հարցում բացասական ազդեցություն են թողնում նաեւ ընդդիմադիր առաջնորդների անձնական հավակնությունները եւ ընդդիմադիր տարբեր թելերի համար՝ երկրի զարգացման միասնական տեսլականները:

Վրաստանի ընդդիմության չկայացման եւ անհամախմբվածության էական պատճառներից մեկն էլ գործող իշխանությունների կողմից նրա նկատմամբ որոշակի վերահսկողության իրականացումն է: Վրացական մամուլում մեկ անգամ չեն լուրեր տարածվել առ այն, որ ընդդիմադիր թելի ակտիվ ներկայացուցիչներից ոմանք գաղտնի համագործակցում են երկրի ղեկավարության հետ:

ԸՆԴՊԻՄՈՒՅԱՆ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԼՈՐՉ ՔԱՅԼԵՐԸ

Սույն թվականի մարտ-ապրիլ ամիսներին ընդդիմության շարքերում որոշակի ակտիվացում նկատվեց: Այս աշխուժացումն ինչ-որ տեղ պայմանավորված էր ԱՄՆ նախագահ Բուշի՝ մայիսի 10-ին Վրաստան կատարած այցելությամբ: Խնդիրն այն է, որ ընդդիմադիր ուժերը եւ հատկապես նրանց արեւմտյան թեւը փորձում էին Բուշի այցելության նախաշեմին երկրում ուժեղացնել հակասահակաշփիլիական դժգոհությունները, թուլացնել գործող իշխանությունների դիրքերը:

Ընդդիմադիր ուժերի միավորման հարցում լուրջ քայլեր, թերեւս, սկսել է ձեռնարկել ոչ խորհրդարանական «Վրաստանի Լեյբորիստական կուսակցությունը»՝ Շավվա Նաթելաշվիլու գլխավորությամբ: Լեյբորիստական կուսակցությունը դասվում է երկրի ազդեցիկ եւ ընդգծված ընդդիմադիր ուժերի շարքին, ունի արտաքին կապերի լայն շրջանակ, հանդիսանում է թե՛ գործող ղեկավարության, թե՛ նախորդ իշխանության ընդդիմադիրը: Լեյբորիստների առաջնորդը բավականին մեծ հեղինակություն է վայելում թե՛ երկրի քաղաքական հարթակում եւ թե՛ հասարակական շրջանակներում: «Գորբի» սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնի կողմից իրականացված (2005թ. մարտ) հարցման արդյունքների համաձայն, Վրաստանի ընդդիմադիր դաշտում գործող քաղաքական կուսակցությունների շարքում վարկանիշային ամենաբարձր ցուցանիշներով առանձնացել է Լեյբորիստական կուսակցությունը՝ 7,2%, որին հաջորդում է խորհրդարանական «Նոր աջեր» խմբակցությունը՝ 4,3%: Սոցիալական արդյունքները պարզել են նաեւ, որ Վրաստանի նախագահի ենթադրյալ թեկնածուների վարկանիշային ցուցանիշներում Շավվա Նաթելաշվիլին (5,4%) գտնվում է երրորդ սանդղակում՝ Սահակաշվիլուց (38,1%) եւ Բուրջանաձեից (7,1%) հետո:

Վերջին ամիսներին Լեյբորիստ առաջնորդը ներքաղաքական դաշտում առանձնացել է գործնական նախաձեռնություններով: 2005թ. ապրիլի 21-ին Լեյբորիստական կուսակցության ներկայացուցիչները նախաձեռնեցին նախագահ Սահակաշվիլու հրաժարականի ու արտահերթ ընտրությունների անցկացման պահանջով ստորագրահավաք:

Նաթելաշվիլին սերտ շփումներ ունի Արեւմուտքում, նաեւ ռուս-վրացական հարաբերությունների բարելավման կողմնակից է (վրացի քաղաքական գործիչներից ոմանք նրան որակել են նույնիսկ ռուսական հատուկ ծառայությունների գործակալ):

Լեյբորիստ առաջնորդի կերպարը բավականին ընդունելի է մասնավորապես Վաշինգտոնում: Դեռեւս 2004թ. դեկտեմբերի 4-ին նա ԱՄՆ

կառավարության հրավերով ու ֆինանսավորմամբ եռօրյա այցելությանը գտնվում էր Միացյալ Նահանգներում, որտեղ նախատեսվում էին նրա հանդիպումները Սպիտակ տան, Անվտանգության խորհրդի, Կոնգրեսի ու պետքարտուղարության պաշտոնյաների, ինչպես նաև Նիքսոնի, Մորգանի կենտրոնների եւ Ռոկֆելերի հիմնադրամի ներկայացուցիչների հետ: Հանդիպումների օրակարգում էին Վրաստանի գործող ղեկավարության հասցեին ընդդիմադիր ներկայացուցչի քննադատական մոտեցումների ներկայացումը, նրա շփումների խորացումը ամերիկյան պաշտոնյաների հետ:

Նկատենք, որ ընդդիմադիր առաջնորդի՝ ԱՄՆ կատարած այցելությունը զուգահեռաբար էր այդ երկիր նախկին վարչապետ Ժվանիայի կատարած այցի հետ, ինչի մասին ընդհանրապես չխոսվեց մամուլում: Հիշենք, որ այդ այցի ընթացքում Վրաստանի նախկին վարչապետը տարբեր երկրների քաղաքական կուսակցություններին եւ առաջնորդներին գործնական աջակցություն ցուցաբերող ամերիկյան «Ազգային ժողովրդավարական ինստիտուտի» կողմից պարզեւատրվեց Հարիմանի մրցանակով:

Լեյբորիստական կուսակցության ակտիվ միջամտությամբ գաղափարակից ընդդիմադիր ուժերի միավորման փորձերը հաջողությամբ պսակվեցին 2005թ. մարտի կեսերին, երբ լեյբորիստներն ընդգրկվեցին «Վրաստան, առաջ» (Իրակլի Բաթիաշվիլի) եւ «Ապագայի կառավարություն» (Գիա Մախաշվիլի) հասարակական ընդդիմադիր շարժումների հետ համատեղ ստեղծված խորհրդի կազմում, որի նպատակն էր Վրաստանի խորհրդարանի եւ կառավարության արտահերթ ընտրությունների անցկացումը:

Նորաստեղծ «Վրաստան, առաջ» շարժումը (հիմնադրվել է 2004թ. դեկտեմբերին) իր առջեւ խնդիր է դրել լուծել երկրի ներքաղաքական խնդիրները, առկա հակամարտությունները, երկրում զարգացնել ժողովրդավարական եւ ազգային արժեքները, դրանց շուրջ համախմբել հայրենասեր ուժերին: Ի. Բաթիաշվիլին առանձնանում է ընդգծված հակառուսական հայացքներով, կապեր ունի ԱՄՆ-ում, նախկինում մեկ անգամ չէ, որ հանդես է եկել Իսրայելի հետ Վրաստանի հարաբերությունների խորացման օգտին: Դեռեւս 2002թ. դեկտեմբերին Իսրայել մեկնած Վրաստանի խորհրդարանական պատվիրակության կազմում ընդգրկված Բաթիաշվիլին (այդ ժամանակ զբաղեցնում էր խորհրդարանի պաշտպանության ու անվտանգության հանձնաժողովի նախագահի պաշտոնը, միաժամանակ հարում «Նոր աջեր» կուսակցությանը) Քնեսետում Իսրայելի փոխվարչապետ Նաթան Շարանսկու հետ հանդիպման ժամանակ մասնավորապես նշել է. «Մեր կուսակցությունը («Նոր աջեր»-*խմբ.*) հետեւողականորեն քարոզում է Իսրայելի շահերը», «մեր երկիրն ուզում է դառնալ Իսրայելի հուսալի դաշնակիցը»:

«Վրաստան, առաջ» շարժման ներկայացուցիչները ԱՄՆ նախագահ Բուշի՝ Վրաստան կատարած այցի նախաշեմին բաց նամակ են ուղարկել վերջինիս, որում բացասական գնահատական են տվել երկրի ներկայիս իրադրությանը՝ վստահություն հայտնելով, որ այցի ընթացքում ԱՄՆ նախագահը կհանդիպի ոչ միայն երկրի գործող ղեկավարության, այլև ընդդիմության ազդեցիկ ներկայացուցիչների հետ:

Ընդդիմադիր առաջնորդ Գիա Մախսաշվիլու կերպարի հետ կապված նշենք, որ նա բավականին ակտիվ շփումներ ունի Միացյալ Նահանգներում (ուշագրավ է, որ 2004թ. հունիսի սկզբին նա մեկնել էր Միացյալ Նահանգներ՝ մասնակցելու ԱՄՆ նախագահական ընտրություններում նախագահի թեկնածու Ջոն Բերիի նախընտրական արշավին): Նրա ղեկավարած ընդդիմադիր «Ապագայի կառավարություն» հասարակական շարժումը մոտակա ժամանակներում մտադիր է ստեղծել երիտասարդ առաջնորդների ուսուցման եւ վերապատրաստման ինստիտուտ: Նախատեսվում է, որ այս նախաձեռնությանը ներգրավվելու են ամերիկյան փորձագետներ:

Չեղարկումներ

Վրաստանի գործող ղեկավարությունը ներկայում վարում է այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, ինչի արդյունքում, ի դեմս նրա, ձեւավորվում է արտաքին շահերի կամակատարի հասարակական կարծիք, եւ հասունանում է զուտ վրացական քաղաքական գծի առաջադրման պահանջը:

Բնակչության սոցիալ-տնտեսական կենսապայմանները շարունակում են էապես չտարբերվել նախորդ իշխանությունների օրոք տիրող վիճակից:

Չասարակության տարբեր շերտերում ժվանիայի հետ տեղի ունեցած դժբախտ պատահարն այնքան էլ չի ընդունվում որպես այդպիսին, ինչի արդյունքում զգալիորեն թուլացել է հասարակ քաղաքացիների վստահությունը գործող իշխանությունների նկատմամբ:

Վրաստանի ընդդիմության, հատկապես նրա արեւմտյան թեւի համախմբման գործում մասնավորապես զգալի է Շ.Նաթելաշվիլու ավանդը: Ըստ որոշ լրատվամիջոցների հաղորդած տեղեկությունների, ԱՄՆ նախագահի Վրաստան կատարած այցելությունից հետո ընդդիմադիր առաջնորդ Շավլա Նաթելաշվիլին Վրաստանում առկա իրադրության թեմային նվիրված ելույթով հանդես է գալու Միացյալ Նահանգների հեղինակավոր Նիքսոնի կենտրոնում:

ԿՐՈՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ **Փագիկ Տեր-Չարությունյան**

21-րդ դարի գլոբալ քաղաքական գործընթացները պարունակում են բազմաթիվ հանգամանքներ եւ նրբություններ, որոնք էապես բարդացնում են այդ գործընթացների համարժեք ընկալումը: Խորհրդային տարիներից Կենտրոնում եւ հանրապետություններում գործում էին բազմաթիվ գիտական հաստատություններ, որոնք ուսումնասիրում էին այս կամ այն երկրի պատմությունը, ներկան եւ անհրաժեշտության դեպքում ի վիճակի էին քաղաքական իշխանություններին ու հատուկ ծառայություններին տրամադրել համալիր տեղեկատվություն հետաքրքրող խնդիրների մասին:

Օրինակ, ՀՀ-ն մեկն էր այն հանրապետություններից, որը սպասարկում էր «հարավային ուղղությունը»: ՀՀ-ում հատկապես զարգացում էր ապրել արեւելագիտությունը, ճիշտ է՝ հիմնականում որոշ արեւելյան երկրների պատմության եւ մշակույթի ուսումնասիրության հարթությունում: Միեւնույն ժամանակ ԱՄՆ եւ Եվրոպայի գործնական քաղաքական ուսումնասիրություններով զբաղվում էր հիմնականում Կենտրոնը: Որպես հետեւանք՝ այսօր ՀՀ քաղաքագետների, վերլուծաբանների եւ անգամ շահագրգիռ գերատեսչությունների մոտ, օրինակ, ԱՄՆ-ի վերաբերյալ պատկերացումները հիմնարար բնույթ չեն կրում: Այդ իսկ պատճառով պետական մարմինները որոշումներ ընդունելիս հաճախ հենվում են ոչ մասնագիտական խորհրդատվությունների վրա: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ առանց ըմբռնելու այդ գերտերության գործելակերպի առանձնահատկությունները, այսօր դժվար է ոչ միայն վարել արդյունավետ քաղաքականություն, այլ երբեմն նաեւ լիարժեք ընկալել կատարվածը:

Վերոհիշյալի համատեքստում, մասնավորապես, առանձին ուսումնասիրության է արժանի Ավետարանական եկեղեցու գործունեությունը, քանի որ այդ եկեղեցու ազդեցությունն ամերիկյան աշխարհագաղափարախոսության եւ վարվող քաղաքականության վրա ավելի քան զգալի է: Ամերիկայում հիմնված Ավետարանական եկեղեցին (որը պատկանում է բողոքական ուղղությանը) ներկայում բուռն զարգացում է ապրում: Եթե 1940թ. կային ընդամենը 4 մլն «ավետարանական» (աշխարհի 560 մլն քրիստոնյաներից), ապա այսօր նրանց թիվը հասնում է 500 մլն-ի՝ ընդհանուր 2 մլրդ քրիստոնյաներից. այսինքն՝ ներկայում ամեն չորրորդ քրիստոնյան պատկանում է Ավետարանական եկեղեցուն: Ենթադրվում է, որ 2050թ. այդ եկեղեցուն է հարելու ամեն երկրորդ քրիստոնյան:

Անդրադառնալով ԱՄՆ-ին՝ նկատենք, որ այդ երկրում արդեն այսօր կան մոտ 25 հազար Ավետարանական եկեղեցի, եւ մոտ 80 մլն քաղաքացի հարում են այդ բողոքական ուղղությանը: Այս ուղղությունում առավել քան կարևորում են կալվինական այն յուրօրինակ թեզը, որ մարդիկ պետք է հարուստ լինեն. եթե մարդն աղքատ է, ապա դա նշանակում է, որ նրա հավատն անուր չէ եւ նրա մոտ իշխում է «բացասական մտածելակերպը»: Հիշենք նաեւ, որ Ավետարանական եկեղեցու քաղաքական ներգործության կարելու ուղղություններից է, այսպես կոչված, «քրիստոնեական սիոնիզմը», համաձայն որի՝ պետք է նպաստել, որպեսզի հրեական պետության վերականգնմանը վերաբերող Հին Կտակարանի բոլոր պատգամներն իրագործվեն: Կարելի է ասել, որ անգլոսաքսերի եւ հրեաների քաղաքակրթական մերձեցման խնդրում (իսկ հետեւաբար՝ ԱՄՆ մերձավորարեւելյան քաղաքականությունում) Ավետարանական եկեղեցին ունի ավելի քան լուրջ դերակատարում:

Այդ եկեղեցին ունի մեկ կարելու առանձնահատկություն եւս. այն իր քարոզչությունը հիմնականում իրականացնում է հեռուստատեսության եւ ռադիոյի միջոցով՝ մարդկանց ներշնչման համար կիրառելով հատուկ մշակված հնարքներ: Այսինքն՝ ավետարանական քարոզչությունը եւ գործունեությունը ենթադրում են աշխատանք մարդկային լայն զանգվածների հետ, եւ այդ համատեքստում բացատրելի է նրա կարելու դերակատարումն ամերիկյան ընտրական գործընթացներում:

Ամերիկյան Ավետարանական եկեղեցու առանձնահատուկ մաս է կազմում, այսպես կոչված, «Վերստին ծնված»-ների ճյուղը, որին հարում է նախագահ Բուշը: Համաձայն «Վերստին ծնված»-ների դրույթներից մեկի, քրիստոնյան «վերստին ծնվում է» ոչ թե կնունքի, այլ Հիսուսի հետ անմիջական շփման հետեւանքով, ինչը տեղի է ունենում, օրինակ՝ քարոզչի միջնորդությամբ: Հայտնի է, որ Բուշը մինչեւ 40 տարեկանը վարում էր ցուփ կյանք: Սակայն հանդիպելով ավետարանական քարոզիչ Բիլ Գրեհեմի հետ (նա ԱՄՆ ամենահեղինակավոր քարոզիչներից է), որը կատարեց «Քրիստոսի առաքյալի» դերը, Բուշը սկսեց վարել բարոյական կյանք, դարձավ Տեխասի նահանգապետ, իսկ հետո՝ նաեւ ԱՄՆ նախագահ:

Համաձայն Ավետարանական եկեղեցու տեսակետի, ԱՄՆ-ն ունի փրկչական պարտավորություններ մնացյալ աշխարհի հանդեպ, եւ ներկայում այդ պարտականությունների կատարումը դրված է նախագահ Բուշի վրա:

Նշենք նաեւ, որ Ավետարանական եկեղեցին, շնորհիվ իր պարզության եւ քարոզչության ժամանակակից մեթոդների կիրառման, կարողանում է հավատափոխ անել անգամ մահմեդականներին. այսօր այդ եկեղեցին բավական ամուր դիրքեր ունի Հորդանանում, Ալժիրում: Այս առումով Ավետարանական եկեղեցին, մասնավորապես, հանդիսանում է մի քաղաքա-

կան գործիք, որի միջոցով արդյունավետ միսիոներական աշխատանք է կատարվում նոր աշխարհագաղափարախոսական տարածքներ գրավելու նպատակով: Խիստ կարելի է, որ Ավետարանական եկեղեցին մեծ թափ է հավաքում նաեւ Լատինական Ամերիկայում, որի բնակչությունն ավանդաբար կաթոլիկ է: Դա լրացուցիչ լարվածություն է մտցնում Լատինամերիկյան երկրների եւ ԱՄՆ-ի միջեւ:

Վերոհիշյալ հանգամանքները պայմանավորում են սուր մրցակցություն Ավետարանական եւ Կաթոլիկ եկեղեցիների միջեւ: Կրոնական մոտեցումների տարբերությունը եւ Ավետարանական եկեղեցու հավակնոտությունն իրենց դերակատարումն ունեցան կաթոլիկ Իսպանիայի եւ Իտալիայի՝ ԱՄՆ քաղաքականությունից այս կամ այն չափով հեռանալու գործում:

Սառը պատերազմի տարիներին Կաթոլիկ եկեղեցին, ի դեմս հանգուցյալ Յովհաննես Պողոս Երկրորդ պապի (որի ընտրության գործում վճռորոշ դերակատարում է ունեցել ԿՅՎ-ն), ակտիվորեն համագործակցում էր ԱՄՆ-ի հետ՝ ԽՍՀՄ-ի դեմ պայքարում: Սակայն նոր՝ հակասահաբեկչական պատերազմի դարաշրջանում Վատիկանը վերանայեց իր մի քանի քաղաքական դրույթներ, եւ այսօր, օրինակ, Իրաքի խնդրում Կաթոլիկ եկեղեցին ամենեւին էլ չի բաժանում ամերիկյան մոտեցումները:

Չնայած մի շարք հիմնախնդիրների առկայությանը, զգալիորեն բարելավվել են նաեւ Կաթոլիկ եւ ռուսական Ուղղափառ եկեղեցիների, ինչպես նաեւ Վատիկանի եւ Կրեմլի միջեւ հարաբերությունները: Որպես տրամաբանական շարունակություն նման քաղաքականության՝ այսօր Վատիկանը սկզբունքային դիրքորոշումներ ունի Իսրայելի նկատմամբ (կապված հիմնականում Երուսաղեմի քրիստոնեական սրբավայրերի իրավական կարգավիճակի հետ): Պահպանողական աշխարհայացքի տեր նորընտիր Բենեդիկտ 16-րդ պապը, դատելով տեղեկատվություններից, շարունակելու է իր նախորդի ռազմավարությունը: Դա դժգոհություններ է առաջացնում Վատիկանի հակառակորդների շրջանում: Օրինակ, տեղեկատվական դաշտը լցվեց հողվածներով այն մասին, թե նոր պապը մանուկ հասակում եղել է «Չիտլերյուզենդ» կազմակերպության անդամ:

Վերադառնալով Ավետարանական եկեղեցուն՝ նկատենք, որ այն ներկայացված է նաեւ ՅՅ-ում: Ի դեպ, Չայաստանում միջազգային կազմակերպությունների որոշ ներկայացուցիչներ ակտիվ քարոզում են, թե նոր գլոբալացված աշխարհում հայության արդիականացումը եւ փրկությունը հնարավոր է միայն Ավետարանական եկեղեցուն հարելու միջոցով: Չատկանշական է, որ նման քարոզչություն ծավալվում է նաեւ հետխորհրդային այլ տարածքներում: Այսինքն՝ այս հարցում առկա է հստակ եւ պետական մակարդակով կազմակերպված աշխարհագաղափարախոսական բնույթի ռազմավարություն:

ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՄԻՋՈՒԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ **Սեւակ Սարուխանյան**

Իսրայելի միջուկային զենքի ստեղծման ակունքներին կանգնած է երկրի առաջին վարչապետ Դ.Բեն-Գուրիոնը, որն, ի դեպ, այն ձեռնարկեց՝ առանց դրա մասին նույնիսկ իր կաբինետի անդամներին տեղեկացնելու, ինչը կոչված էր բացառել համապատասխան տեղեկատվության հոսքն արտասահման՝ մասնավորապես ԽՍՀՄ, որը 1950-ականներին բավականին ջերմ հարաբերություններ ուներ Իսրայելի կառավարության որոշ անդամների հետ:

Միջուկային ռումբի ստեղծման նախագծի իրականացման գործում, բացի Բեն-Գուրիոնից, առանցքային դեր խաղացին քիմիկոս-գիտնական Է.Բերգմանը եւ Իսրայելի պաշտպանության նախարար Շ.Պերեսը: Հենց այս գերատեսչության հսկողության տակ 1952թ. Իսրայելում ձեւավորվեց միջուկային էներգիայի հանձնաժողովը, որն իր վրա վերցրեց իսրայելական միջուկային զենքի ստեղծման աշխատանքների հիմնական բեռը:

1956թ. Իսրայելը պլուտոնիումային միջուկային ռեակտոր կառուցելու վերաբերյալ գաղտնի համաձայնագիր կնքեց Ֆրանսիայի հետ: Միջուկային հետազոտությունների ոլորտում ֆրանս-իսրայելական համագործակցության հեռանկարները դիտվել են դեռեւս 1940-ականների վերջին: 1949թ. միջուկային ֆիզիկոս, Ֆրանսիայի Միջուկային էներգիայի հանձնաժողովի անդամ Ֆ.Փերինն այցելեց Իսրայել՝ մասնավորապես Վեյցմանի ինստիտուտ, որտեղ 50-ականներին սկսվեցին Իսրայելի միջուկային ծրագրի զարգացման հիմնական մշակումները: Հատկապես Ֆրանսիայի աջակցության շնորհիվ Իսրայելը ձեռնարկեց իր միջուկային զենքի մշակումը, որի ստեղծման եւ միջուկային խաղաղ տեխնոլոգիաների զարգացման նպատակով 1957թ. Դիմոնում (Նեգեւի անապատ) հիմք դրվեց միջուկային կենտրոնի շինարարությանը:

Ֆրանսիան, 1956թ. տալով Իսրայելի միջուկային ծրագրի զարգացմանն օժանդակելու համաձայնություն, հետապնդում էր նաեւ որոշակի քաղաքական շահեր. ֆրանսիական կառավարությունը հանդես եկավ Իսրայելի օգտին՝ որպես հակակշիռ արաբական ազգայնականությանը, որը սպառնում էր Աֆրիկայում՝ նախեւառաջ Ալժիրում, Ֆրանսիայի շահերին: Իսրայելը Դիմոնում 26 մվտ հզորությամբ ծանր ջրով աշխատող արդյունաբերական ռեակտոր, ինչպես նաեւ պլուտոնիումի անջատման համար կայանքներ կառուցելու մասին գաղտնի համաձայնագիր կնքեց

Ֆրանսիայի հետ, որն այդ ժամանակ ուներ լավ զարգացած միջուկային ծրագիր (ֆրանսիացի շատ մասնագետներ, որոնք Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին աշխատում էին ԱՄՆ-ում եւ Կանադայում, պատերազմից հետո վերադարձան հայրենիք ու մասնակցեցին Ֆրանսիայի ազգային միջուկային ծրագրի կատարելագործմանը): Դիմոնի ռեակտորի հզորությունը հետագայում հասցվեց մինչեւ 150 մվտ-ի:

1958թ. ամերիկյան Ու-2 հետախուզական ինքնաթիռներն առաջին անգամ Դիմոնի կենտրոնում շինարարությունն ֆիքսեցին, սակայն չպարզեցին կառուցվող օբյեկտի բնույթը:

1960թ. դեկտեմբերին ԿՅՎ-ն ձեռք բերված տեղեկությունների հիման վրա զեկուցեց, թե Դիմոնում գտնվող օբյեկտը միջուկային հետազոտություններ իրականացնող կենտրոն է: Ելնելով դրանից՝ ԱՄՆ պետքարտուղար Յերթերը դիմեց Միացյալ Նահանգներում Իսրայելի դեսպանին, ներկայացնելով նրան ԿՅՎ տրամադրած տվյալները եւ պահանջեց բացատրություններ տալ Դիմոնում կառուցվող օբյեկտի վերաբերյալ: Միաժամանակ, ԱՄՆ Միջուկային էներգիայի հանձնաժողովի ղեկավարը հրապարակավ ընդունեց ԿՅՎ արած բացահայտումները: Դրանից անմիջապես հետո Բեն-Գուրիոնը Իսրայելի Քնեսետում ելույթի ժամանակ խոստովանեց, որ Դիմոնում կառուցվող օբյեկտը միջուկային ռեակտոր է, սակայն՝ բացառապես խաղաղ բնույթի:

Փաստորեն, ԱՄՆ վարչակազմը դիմոնյան նախագծի մասին իմացել է 50-ականների վերջին, երբ ամերիկյան Ու-2 ինքնաթիռները Նեգեւի անապատում ֆիքսել էին միջուկային կենտրոնը, սակայն Իսրայելի վրա ոչ մի ճնշում չի գործադրել:

1965թ. ԱՄՆ նախագահ Ջոնսոնը Էմիսարներ ուղարկեց Իսրայել՝ այդ երկրի ղեկավարությանը համոզելու՝ դիմոնյան ռեակտորը դնել Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության (ԱԷՄԳ) վերահսկողության ներքո: Իսրայելը մերժեց ամերիկյան վարչակազմի այս դիմումը. մերժեց այն պատճառով, որ դա դիմում էր, այլ ոչ թե խիստ պահանջ՝ ամրագրված ամերիկյան ռազմատեխնիկական ու տնտեսական օգնության դադարեցման սպառնալիքներով:

Այն, որ ամերիկյան տեսչությունները շատ դեպքերում ձեւական բնույթ էին կրում եւ միջուկային զենքի չտարածման քաղաքականության վրա ոչ մի էական ազդեցություն չունեցան, վկայում է հետեւյալ փաստը. 1968թ. սկզբին ԿՅՎ փոխտնօրեն Կ.Դեքետը եկավ վերջնական եզրահանգման, թե Իսրայելն ունի միջուկային զենքի ստեղծման մանրակրկիտ մշակված ծրագիր: Նման եզրակացության Դեքետը հանգեց ամերիկյան ջրածնային ռումբի հայր Է.Յելերի հետ զրույցի արդյունքում, որը 60-ականներին բազմիցս այցելել էր Իսրայելական միջուկային օբյեկտները: Համաձայն

1974թ. Միջուկային վերահսկողության հանձնաժողովին Դեքետի տված ցուցմունքների, ԿՅՎ տնօրեն Ռ.Յելնսը հրամայել էր նրան Իսրայելի միջուկային ծրագրին վերաբերող սեփական ենթադրությունների մասին չընդարձակվել:

Ինչպես հայտնի է, Իսրայելը չի ստորագրել Միջուկային զենքի չտարածման պայմանագիրը, ինչն ԱԵՍԳ կողմից իսրայելական ռազմական միջուկային օբյեկտների տեսչական ստուգումները դարձնում է անհնարին: Փաստորեն, այսօր Իսրայելի ողջ միջուկային ենթակառուցվածք գտնվում է համաշխարհային ընկերակցության հսկողությունից դուրս: Միակ երկիրը, որի ճնշումն Իսրայելի վրա կարող է արդյունավետ լինել՝ Միացյալ Նահանգներն է: Սակայն, ինչպես համոզվեցինք, Միացյալ Նահանգներն Իսրայելի ռազմական միջուկային ծրագրի վրա պարզապես «աչք է փակել»:

Իսրայելը, ինչպես համարվում է, արդեն 1967թ. տիրապետում էր միջուկային զենքի եւ մեկ անգամ չէ ԱՄՆ-ին «միջուկային» շանտաժի ենթարկել: Յանրահայտ է, որ 1973թ. արաբա-իսրայելյան հերթական պատերազմի ժամանակ Իսրայելն, արաբների դեմ ատոմային ռումբի կիրառման սպառնալիքով, Միացյալ Նահանգներին ստիպեց իսրայելական զինված ուժերին ռազմական տեխնիկա տրամադրել:

Սեփական միջուկային զենքի ստեղծումից հետո Իսրայելն անցավ *անորոշության* եւ *անթափանցության* քաղաքականության: Առաջինը ենթադրում է մի համակարգ, երբ պարզ չէ՝ Իսրայելն ունի՞ միջուկային զենք, թե՞ չունի, իսկ երկրորդը ենթադրում է պաշտոնապես չհայտարարված ու չընդունված միջուկային զենքի առկայություն: Ավելի ուշ, Իսրայելի միջուկային քաղաքականությունն ամրապնդվեց «Բեզիմի դոկտրինայով», որը բացառում է նրա արաբական հարեւանների կողմից միջուկային զենք ստեղծելու հնարավորությունը: Տվյալ դոկտրինայի իրագործումը եղավ, մասնավորապես, 1981թ. Իսրայելի կողմից Օզիրակի իրաքյան միջուկային կենտրոնի օդային ռմբահարումը:

Ինչ վերաբերում է *անթափանցության* քաղաքականությանը, ապա այն խարսխված է հետեւյալ սկզբունքների վրա.

1. Իսրայելի անվտանգության համար խիստ կարեւոր է միջուկային զենք ունենալը: Այս առումով Իսրայելը Մերձավոր Արեւելքում պետք է հանդիսանա ոչ ձեւական մենատեր, ինչը ժխտում է նրա արաբական հարեւանների (իսլամական հեղափոխությունից հետո՝ նաեւ Իրանի) կողմից միջուկային զենքի տիրման հնարավորությունը:

2. Իսրայելը պաշտոնապես չպետք է ընդունի միջուկային տերության իր կարգավիճակը:

3. Անթափանցությունը նվազեցնում է իսրայելական միջուկային

ծրագրի հրապարակային քննարկումը՝ չդարձնելով այն միջազգային բանավեճի նյութ:

Ինչ վերաբերում է *անորոշության* քաղաքականությանը, ապա այն իսրայելցի միջուկային ֆիզիկոս Ս.Վանունուի 1986թ. մերկացումներից հետո մասնակիորեն կորցրել է արդյունավետությունը: Այս մերկացումները գրեթե բոլորի մոտ ցրեցին այն կասկածները, թե ունի, արդյոք, Իսրայելը միջուկային զենք:

Իսրայելի միջուկային մարտազլխիկների քանակի մասին կարծիքները բազմազան են: Վանունուի տվյալներով, Դիմոնում արտադրվել է 100 միջուկային ռումբի ստեղծմանը բավականացնող պլուտոնիում: Նա նաև հայտարարեց, թե Իսրայելը շաբաթական արտադրում էր 1,2 կգ պլուտոնիում, ինչը բավարար է տարեկան 10-12 ռումբ լիցքավորելու համար: Այսինքն՝ Վանունուի ձերբակալությունից հետո անցած 20 տարիների ընթացքում կարող են արտադրված լինել եւս շուրջ 200 միջուկային ռումբ:

ԹՈՒՐՔ-ԻՍՐԱՅԵԼԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ Արտակ Շաքարյան

Նախապատմություն

1947թ. ՄԱԿ-ում Իսրայել պետության ստեղծման դեմ քվեարկողների շարքում էր նաև Թուրքիան: Անկարայի այդ որոշումն ուներ երկու պատճառ. մահմեդական համերաշխություն էլ ապա՝ համոզմունք, որ սիոնիզմն ու կոմունիզմը նույն բանն են, հետեւաբար նոր պետությունը կմիավորի իր ուժերը Խորհրդային Միության հետ՝ Մերձավոր Արեւելքում սոցիալիզմ կառուցելու ուղղությամբ: Սակայն արդեն 1949թ. Թուրքիան հետեւեց արեւմտյան երկրների մեծ մասի օրինակին ու առաջինը մահմեդական աշխարհում ճանաչեց Իսրայել պետությունը:

Բաղդադի պակտի փաստացի փլուզումն ու տարածաշրջանում Խորհրդային Միության ազդեցության աճը նպաստեցին թուրք-իսրայելական համագործակցության (գլխավորապես հակաարաբական ենթատեքստով) ձեւավորմանը: Թուրքիայի ու Իսրայելի միջեւ դաշնակցային առաջին կապերը հաստատվեցին 1952թ., երբ սկսեց փոխանակվել հետախուզական տեղեկատվություն: Դրան օժանդակեցին նաև տարեց-տարի աճող առևտրի ծավալը եւ ռազմաքաղաքական համատեղ գործողությունները: Երկու երկրների համագործակցությունը, սակայն, գաղտնիության քողի տակ էր հատկապես Մենդելբեյսի ու Բեն-Գուրիոնի կառավարման տարիներին: Գաղտնիությունը հիմնականում թուրքերի խնդրանքով էր, որպեսզի արաբական աշխարհում չծագեր հակաթուրքական բողոք:

Թուրք-իսրայելական հարաբերությունների առաջին վատթարացումը գրանցվեց 1967թ. Վեցօրյա պատերազմից հետո եւ տեւեց մինչեւ 1980-ական թթ. սկիզբը՝ Թուրգութ Օզալի կառավարումը: Վատթարացումը մեծապես պայմանավորված էր Թուրքիայի՝ դեպի արաբական աշխարհ գնալու եւ դրանով՝ իր դիրքերը Մերձավոր Արեւելքում վերագտնելու ձգտմամբ: Թուրքերը բացահայտորեն աջակցում էին պաղեստինցիներին՝ հույս ունենալով պատասխան ստանալ արաբներից Կիպրոսի հարցում:

Օզալի օրոք Անկարա-Թել Ավիվ հարաբերությունների բարելավման գործում էական դեր խաղացին թուրքական կողմի ձգտումները՝ քաղել տնտեսական օգուտներ եւ օգտագործել իսրայելական կապերը ԱՄՆ-ում: Ի վերջո, 1991թ. հարաբերությունները մտան նոր փուլ. տեղի ունեցավ

դեսպանների փոխանակում, իսկ 1993թ. երկրները ստորագրեցին անվտանգության խնդիրներում համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագիր:

ԱՄՆ գործուն աջակցությամբ 1996թ. փետրվարին Թուրքիայի ու Իսրայելի միջև կնքվեց ռազմավարական դաշինք. Թել Ավիվում, գաղտնիության պայմաններում, Թուրքիայի Գլխավոր սպայակույտի ներկայացուցչի ու Իսրայելի պաշտպանության նախարարության ղեկավարության կողմից ստորագրվեց առաջին թուրք-իսրայելական ռազմական պայմանագիրը: Նույն՝ 1996թ. օգոստոսին Իսրայելի պաշտպանության նախարարության պատվիրակությունն այցելեց Անկարա, որտեղ ստորագրվեց F-4 Phantom տեսակի թուրքական ռազմական 54 ինքնաթիռների արդիականացման վերաբերյալ՝ ընդհանուր առմամբ \$600 մլն-ի պայմանագիր: Բացի այդ, Իսրայելն իր վրա էր վերցնում Իրանի, Իրաքի, Սիրիայի հետ Թուրքիայի սահմանների անվտանգության համակարգերի վերազինումը՝ ուղղված գլխավորապես քուրդ զինյալների դեմ: Նաեւ ձեռք էր բերվել հատուկ մի պայմանավորվածություն հետախուզական տվյալների փոխանակման վերաբերյալ:

Հետագա տարիներին եւս բարձրաստիճան զինվորականների փոխադարձ այցերն ու ռազմական ոլորտի պայմանագրերը միայն ամրապնդում էին երկուստեք կապերը: Այսպես, 1997թ. հոկտեմբերին Իսրայելի Գլխավոր սպայակույտի նախագահ Ամնոն Լիպկին-Շաաքը այցելեց Անկարա, որի արդյունքում երկու երկրների միջև ռազմական ոլորտի պայմանագրերի թիվն ավելացավ եւս մեկով՝ այս անգամ հրթիռների վերաբերյալ: Համաձայնություն էր ձեռք բերվել 500 կմ հեռահարություն ունեցող «Դելիլ» տիպի հրթիռների արտադրության մասին, ինչը կապված էր Հարավային Կիպրոս բերված ռուսական C-300-ների հետ:

Արդյունավետ էին նաեւ տնտեսական հարաբերությունները. բավական է միայն հիշատակել Միջերկրական ծովի հատակով Թուրքիայի եւ Իսրայելի միջև անցկացվելիք ջրի խողովակաշարի նախագիծը:

Հարաբերությունները 2003թ. իրաքյան պատերազմի ժամանակահատվածում

Թուրքիայի 2002թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքները մտահոգության տեղիք տվեցին Իսրայելում: Անկարայի նոր իսլամամետ կառավարության հետ քաղաքական փոխըմբռնում հաստատելու Իսրայելի առաջին փորձը կարելի է համարել արտաքին գործերի նախարար Ա.Շալոմի այցը Անկարա 2003թ. ապրիլին: Դրան հաջորդեց Իսրայելի նախագահ Մ.Կազալի այցը՝ նույն տարվա հուլիսին: Այցերը,

սակայն, արդյունք չտվեցին, եւ թուրք-իսրայելական հարաբերությունները թեւակոխեցին հակասություններով լի մի ժամանակաշրջան:

2003թ. իրաքյան պատերազմը եւ հատկապես Իսրայելի քաղաքականությունը Հյուսիսային Իրաքում՝ երկու երկրների հարաբերություններում իսկական ճգնաժամի պատճառ հանդիսացան: Թեւ Ավիվի համագործակցությունը փաստացի անկախ Քոդստանի հետ՝ Անկարան ընկալում էր որպես սպառնալիք սեփական ազգային անվտանգությանը:

Որպես այդ ճգնաժամի արտաքին դրսեւորում՝ կարելի է հիշատակել, օրինակ, 2004թ. մարտին «Համաս» կազմակերպության առաջնորդ Ահմեդ Յասինի, իսկ ավելի ուշ՝ նրան փոխարինած Ռանթիսիի սպանությունները, որից հետո Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանն անհապաղ այդ ակտերը որակեց «պետական ահաբեկչություն», իսկ Իսրայելում Թուրքիայի դեսպանը հետ կանչվեց Անկարա՝ «խորհրդակցության համար»:

2004թ. ապրիլին ծրագրված Իսրայելի արդյունաբերության ու առեւտրի նախարարի այցը Թուրքիա հետաձգվեց անորոշ ժամանակով: Պատճառը թուրքական կողմի «անպատրաստվածությունն» էր ընդունել նախարարին. պաշտոնական բացատրությունը՝ Անկարան գերզբաղված էր Կիպրոսի հիմնախնդրով, չնայած նույն օրերին Անկարայում ընդունելության էր արժանանում Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գործերի նախարարը:

2005թ. զարգացումները թուրք-իսրայելական հարաբերություններում

2005թ. բնորոշվեց թուրք-իսրայելական հարաբերություններում գրանցված նոր փոփոխություններով:

2005թ. հունվարին Թուրքիայի արտգործնախարար Գյուլն այցելեց Թեւ Ավիվ, որտեղ հանդես եկավ սիրիա-իսրայելական հակամարտության կարգավորման գործում Թուրքիայի միջնորդության առաջարկով:

Գյուլի այցին հաջորդեց Իսրայելի պաշտպանության նախարարության պատվիրակության այցն Անկարա: Քննարկվեց \$1,5 մլրդ արժողությանմբ՝ Թուրքիային պատկանող 48 հատ F-5, 54 հատ F-4 մարտական ինքնաթիռների ու 170 հատ M-60 տանկերի արդիականացման պայմանագիրը: Հաջորդ օրն Անկարայում, փակ դռների հետեւում, հանդիպեցին Իսրայելի Գլխավոր սպայակույտի պետ Մոշե Յալոնն ու Թուրքիայի Գլխավոր սպայակույտի նախագահ Հիլմի Օզքոքը: 2005թ. ապրիլին Թուրքիան Իսրայելի հետ \$183 մլն գումարի՝ առանց օդաչուի թռչող 10 հատ Heron տեսակի հետախուզական ինքնաթիռների եւ Elbit օժանդակ համակարգերի ու կայանների գնման պայմանագիր ստորագրեց:

Եվ վերջապես, սույն թվականի մայիսի 1-ին Իսրայել այցելեց Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանը: Վերջինս հանդիպումներ ունեցավ Իսրայելի նախագահ Մոշե Կացավի, վարչապետ Արիել Շարոնի եւ պաղեստինյան առաջնորդ Մահմուդ Աբասի հետ:

Թուրքիայի վարչապետի այցն Իսրայել հիմնականում հարկ է դիտարկել ռազմաառևտրային հարաբերությունների վերականգնման տեսանկյունից: Իսրայելի ու Թուրքիայի միջև ստորագրվեց F-4 տեսակի 30 հատ մարտական ինքնաթիռների արդիականացման պայմանագիր: Քննարկվեց ռուսական բնական գազն Իսրայել տեղափոխելու գործում Թուրքիայի ներգրավման հավանականությունը:

Ըստ որոշ տեղեկությունների, երկու երկրների առաջնորդների հանդիպման ժամանակ քննարկվել է նաեւ Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ ստեղծված միջազգային-քաղաքական իրավիճակը: Իսրայելի նախագահ Մոշե Կացավի հետ հանդիպման ժամանակ Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանը հայտարարեց, որ կիսում է Իսրայելի հետ այն բոլոր մտահոգությունները, որոնք առնչվում են Իրանի միջուկային ծրագրին. «Իրանի միջուկային ծրագիրը սպառնում է ողջ աշխարհին, եւ Իսրայելը Թեհրանի միջուկային սպառնալիքներին դեմ հանդիման կանգնած միակ երկիրը չէ»: Հիշեցնենք, որ ս.թ. հունվարին ԱՄՆ պաշտպանության նախարարի խորհրդական Դուգլաս Ֆեյթն Անկարայում ունեցած իր հանդիպումների ժամանակ նախանշեց տարածաշրջանում Թուրքիայի նոր դերերից մեկը՝ «դառնալ տարածաշրջանում միջուկային զենքերի վերահսկողության նախաձեռնության առաջնորդ»:

Չետևություններ

Թուրքիայի եւ Իսրայելի միջև գրանցված վերջին երկու տարիների համեմատաբար լարված ժամանակաշրջանը կարծես թե իր ավարտն է գտնում՝ Մերձավոր Արեւելքում ստեղծված աշխարհաքաղաքական նոր իրավիճակի եւ թուրք-ամերիկյան նոր պայմանավորվածությունների պատճառով:

Թուրք-իսրայելական հարաբերություններում ԱՄՆ ազդեցությունը հանդիսանում է էական գործոն: Օրինակ, ուշագրավ է, որ թուրք-իսրայելական հարաբերությունների վատթարացման շրջանը համընկավ թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների սառը փուլին, իսկ թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների ջերմացմանն անմիջապես հաջորդեց ջերմացում նաեւ թուրք-իսրայելական հարաբերություններում:

Իր հերթին, թուրքական վերնախավը, տարածաշրջանում առավել ակտիվ դերակատարի հայտ ներկայացնելով, թերեւս, ցանկություն ունի

այլընտրանք ստեղծել եվրասերտաճման գործընթացին՝ վերջինիս հավանական խափանման դեպքում առանց ռազմավարական հեռանկարի չմնալու համար: Սա հուշում է, որ Անկարան առաջիկայում էլ ավելի կակտիվացնի իր ջանքերը Մերձավոր Արեւելքում, մասնավորապես՝ կձգտի զարգացնել ու ամրապնդել հարաբերությունները թե՛ Իսրայելի, թե՛ արաբական աշխարհի հետ՝ ջանալով ստանձնել միջնորդի դեր արաբա-իսրայելական հակամարտության կարգավորման գործընթացում:

ԱԼ-ԿԱԻԴԱՆ՝ ՋԻՅԱԴԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ **Արաքս Փաշայան**

2001թ. սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչությունից հետո ալ-Կաիդայի ոչնչացման համար մեծ միջոցներ են ներդրվել, հատուկ ծառայություններին հաջողվել է զգալի վնաս հասցնել նրա ենթակառույցներին, ձերբակալել կամ վերացնել կազմակերպության բարձրաստիճան ղեկավարներից շատերին, սակայն առ այսօր նա պահպանում է իր կենսունակությունը: Ալ-Կաիդայի եւ դրան առնչակից հարցերի թեման շարունակում է տեղ գտնել քաղաքագիտական ուսումնասիրություններում ու մամուլում:

Ալ-Կաիդան ամենատարածված եւ քիչ բացահայտված միջազգային ահաբեկչական կազմակերպություններից է, որը մասնաճյուղեր ունի աշխարհի տարբեր անկյուններում:

Ալ-Կաիդայի եւ նրա առաջնորդ Ուսամա բին Լադենի գործունեությունը սկիզբ է առնում խորհրդա-աֆղանական պատերազմից: Բին Լադենը զգալի մասնակցություն է ունեցել աֆղանական պատերազմին՝ համակարգելով ջիհադի շարժումը, զբաղվելով արաբական երկրներից մոջահիդների Աֆղանստան ներթափանցմամբ, ֆինանսական եւ ռազմական միջոցների հայթայթմամբ: 1980-ականներին Աֆղանստանում խորհրդային ներխուժման դեմ ջիհադի քարոզչությունը մեծ իմաստով արդյունք էր վերագրային իսլամական կառույցների (մասնավորապես Իսլամական աշխարհի լիգայի) գործունեության, որոնք աչքի էին ընկնում պահպանողական սալաֆական ուղղվածությամբ (սալաֆականությունը առաջ է քաշում վաղ իսլամի ակունքներին վերադառնալու եւ դրանք անվերապահորեն կատարելու գաղափարը)՝ միավորելով իսլամի տարբեր արմատական ուղղությունների, սկսած վահաբականությունից մինչեւ «Մահմեդական եղբայրներ»:

Ռազմական ջիհադի հայեցակարգը Աֆղանստանում կյանքի կոչվեց նաեւ շնորհիվ պաղեստինցի մահմեդական տեսաբան Աբդալլա Ազգամի, որը Ջիհադայի Աբդ ալ-Ազիզ թագավորի համալսարանում եղել էր Ուսամա բին Լադենի դասախոսը: Ազգամը աֆղանական պատերազմի համատեքստում առաջ էր քաշում այն թեզը, որ ինքնապաշտպանական ջիհադը յուրաքանչյուր մահմեդականի անհատական պարտականությունն է՝ ուղղված *դար ալ-իսլամի* (իսլամի աշխարհի) պաշտպանությանը: Բին Լադենի աշխարհայացքի եւ գաղափարախոսության ձեւավորման հարցում Ազգամը մեծ ազդեցություն է թողնում, որն անորոշ պարագաներում

սպանվում է 1989-ին: Աֆղանստանում ջիհադը դառնում է մարտնչող իսլամիզմի հիմնական շարժիչ ուժը, իսկ խորհրդային ներխուժման դեմ պայքարող արմատականները դառնում են ջիհադականների առաջին սերունդը:

1986-ից բին Լադենը Աֆղանստանի տարածքում ստեղծում է մարզական ճամբարներ: Հարստությունը, առատաձեռնությունն ու վարքագծի պարզությունը նրան մահմեդական արմատականների աչքում դարձնում են խարիզմատիկ: 1988-ին բին Լադենը աֆղանական ճամբարներում ռազմական պատրաստվածություն անցած մոջահիդների տվյալների բազա է ստեղծում: Փաստորեն, տեղեկատվական քարտարանի շուրջ ձեւավորվում է այն կազմակերպչական կառույցը, որի արաբերեն անվանումն է *ալ-կաիդա*, բառացի՝ բազա:

1988թ. Աֆղանստանից ԽՍՀՄ զորքերի դուրսբերումից եւ մանավանդ «սառը» պատերազմի ավարտից հետո Աֆղանստանում գործող մոջահիդների մարտական մի շարք կառույցներ, որոնց շայլորեն ֆինանսավորում ու աջակցում էին Սաուդյան Արաբիան, Ծոցի միապետությունները, Պակիստանը եւ վերջապես ԱՄՆ-ը (որին ձեռնտու էր մոջահիդների հակախորհրդային ուղղվածությունը), դուրս եկան վերահսկողությունից՝ աստիճանաբար վերաճելով հակաամերիկյան շրջանակների:

Արդեն 1991թ. հակաիրաքյան կոալիցիայի գործողություններից հետո բին Լադենի գաղափարախոսական արժեհամակարգում մեկընդմիջտ տիրապետող է դառնում հակաամերիկյան դիրքորոշումը: 1990թ., Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնագրավումից հետո, բին Լադենն իր աջակցությունն է առաջարկում իրաքյան սպառնալիքից անհանգստացած սաուդական Ֆահդ թագավորին, սակայն վերջինս շտապում է դիմել ԱՄՆ-ին՝ բին Լադենի համար դառնալով ամերիկյան դրածո: Բին Լադենը սաուդական վարչակարգին մեղադրում էր ուխտադրության մեջ, քանի որ նրանք տրամադրեցին «սրբազան» տարածքները ամերիկյան ռազմական բազաներին: 1991թ. ավարտին բին Լադենը ստիպված է լինում հեռանալ Սաուդյան Արաբիայից եւ հաստատվել Սուդանում, որտեղ նրան աջակցություն է ցույց տալիս երկրի նախագահ Հասան աթ-Թուրաբին, որը հայտնի է որպես իսլամական արմատական տեսաբան: ԱՄՆ-ի դեմ առաջին ճակատը բին Լադենը բացում է Սոմալիում, որտեղ 1992թ. քաղաքացիական պատերազմից հետո հաստատվել էին միջազգային խաղաղապահ զորքեր, այդ թվում՝ ամերիկյան: 1993թ. հոկտեմբերին Մոգադիշոյում ահաբեկչության զոհ են դառնում 18 ամերիկացի զինվորներ: 1996թ. բին Լադենը, որը երկու տարի ատաջ զրկվել էր Սաուդյան Արաբիայի քաղաքացիությունից, ԱՄՆ ճնշման ներքո ստիպված է լինում թողնել նաեւ Սուդանը եւ հեռանալ դեպի Աֆղանստան, որտեղ նրան ապաստան է

տալիս տալիբան շարժումը, որի կայացման հարցում բին Լադենը կարևոր դերակատարություն էր ունեցել:

Ինչ-որ չափով հայտնվելով մեկուսացման մեջ՝ նա ստիպված էր գործի դնել իր քարոզչական լծակները եւ մոբիլիզացնել արմատական ռեսուրսը: 1997թ. օգոստոսի 23-ին բին Լադենը երկու սրբավայրերի երկիրը «բռնազավթած» ամերիկացիների դեմ ջիհադի կոչ է անում: 1998-ի փետրվարին նա հիմնում է «Չրեաների եւ խաչակիրների դեմ միջազգային իսլամական ճակատը», որի հիմնադիրներից էր նաեւ Այման ալ-Ջավադիդին (ներկայումս՝ բին Լադենի տեղակալը)՝ եգիպտական արմատականության ամենաակնառու գործիչներից մեկը: Ճակատի հրապարակած ֆեթվայում վերստին հիշեցվում է յուրաքանչյուր մահմեդականի սրբազան պարտքի՝ ջիհադի մասին: Մահմեդականներին կոչ է արվում ամենուրեք սպանել ամերիկացիներին՝ քաղաքացիական անձանց եւ զինվորականներին, ԱՄՆ աջակիցներին:

Ալ-Կաիդայի պատկերացմամբ՝ ԱՄՆ-ը չարիքի եւ բռնության մարմնավորում է, իսլամական արժեքների թշնամի, որի քաղաքականությունը կործանարար է ողջ աշխարհի մահմեդականների համար: Սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչությունից մեկ տարի անց, 2002թ. նոյեմբերին «Ամերիկային ուղղված նամակում» բին Լադենը յոթ կետով շարադրում է, թե ինչ են իրենք ուզում ԱՄՆ-ից: Դրանում նա մասնավորապես պահանջում է ԱՄՆ-ից՝ դադարեցնել աջակցությունը մահմեդական աշխարհի կոռումպացված առաջնորդներին, չմիջամտել իսլամի կրթության սկզբունքին, մահմեդականների հետ հարաբերություններում առաջնորդվել ոչ թե հպատակեցման, այլ փոխադարձ հետաքրքրությունների եւ շահերի սկզբունքով: «Մեզ միայնակ թողեք, կամ էլ սպասեք մեզ Նյու Յորքում եւ Վաշինգտոնում», – նշված է տեքստում:

Բին Լադենը փորձել է կերտել իր կերպարը իսլամի մարգարեի համանմանությամբ եւ իր դեգերումները նույնացրել 622թ. մարգարեի հիջրայի՝ հեթանոս Մեքքայից Մեդինա փախուստի հետ: Բացի այդ, ինչպես նորադարձ մահմեդականները կարողացան հաղթանակներ տանել Սասանյան եւ Բյուզանդական կայսրությունների դեմ, այնպես էլ իսլամականները պետք է կործանեն ամերիկյան կայսրությունը:

Ալ-Կաիդայի գաղափարախոսությունը, ընդհանուր առմամբ, որել է նոր բան չի ավելացնում ավանդական սալաֆականությանը: Ալ-Կաիդայի գաղափարախոսության հիմքում ռազմական ջիհադի հայեցակարգն է, որը իսլամի աշխարհի եւ իսլամական արժեքների պաշտպանությունը դիտարկում է իբրեւ յուրաքանչյուր մահմեդականի սրբազան պարտք: Ալ-Կաիդան եւ ժամանակակից իսլամական ահաբեկչությունը որել է տարբերություն չեն տեսնում պաղեստինցիների դեմ իսրայելցիների գործած բռնու-

թյունների, 1970-ականների վերջին Աֆղանստանում խորհրդային զորքերի ներխուժման, 1990-ականների սկզբին Պարսից ծոցի, չեչենական պատերազմի կամ էլ 2003թ. Իրաքի գրավման միջեւ: Մահմեդական բնակչություն ունեցող երկրի դեմ ցանկացած ռազմական գործողություն դիտարկվում է որպես ագրեսիա իսլամի աշխարհի դեմ. հետեւաբար՝ արտաքին ուժին հակազդող ահաբեկչական գործողություններն արդարացված են: Խաղաղ գոյակցությունը Արեւմուտքի հետ համարվում է վտանգավոր պատրանք:

Ալ-Կաիդայի հաջորդ թիրախը ներքին թշնամիներն են: Դրանք այն մահմեդականներն են, որոնք, իսլամական արմատականների տեսանկյունից, խախտել են իսլամի սկզբունքները: Ահաբեկիչները *ջիհադ* են հայտարարել նաեւ նրանց: Ներքին խնդիրները հիմնականում ներառում են իսլամական երկրներում աշխարհիկ վարչակարգերի վերացումն ու իսլամական տիպի պետությունների ստեղծումը, քանի որ *շարիաթը* միայն աստվածապետության կողմնակից է: Նրանց կարծիքով՝ աշխարհիկ քաղաքականությունը հանգեցնում է իսլամական արժեքների անկմանը: Ուխտադրուժ վարչակարգերի ղեկավարները շատ դեպքերում մեղադրվում են կոռումպացվածության, հավատուրացության եւ Արեւմուտքի հետ համագործակցելու մեջ: Քննադատության թիրախ կարող են դառնալ նաեւ ոչ աշխարհիկ վարչակարգերը՝ իսլամական իդեալներն իրականացնել չկարողանալու համար:

Ընդհանուր առմամբ, ալ-Կաիդայի կառուցվածքի մասին շատ բան հայտնի չէ: Սակայն առկա տեղեկությունների համաձայն՝ այն աչքի է ընկնում ապակենտրոն բնույթով եւ ճկունությամբ, որ ունակ է վերակազմավորման եւ լայնամասշտաբ գործողությունների: Ալ-Կաիդայի շրջանակներում գործում են բազմաթիվ կառույցներ, որոնք շատ դեպքերում աչքի են ընկնում ինքնուրույն գործելակերպով: Ալ-Կաիդան գործում է աշխարհագրական տարբեր արեալներում, ընդգրկում է իսլամական էթնոդավանական տարբեր խմբեր, ինչը հաճախ կազմակերպության ներսում հակասություններ է ստեղծում:

Ալ-Կաիդայի կենտրոնական տարրը նրա առաջնորդն է՝ էմիր Ուսամա բին Լադենը: Ալ-Կաիդան ղեկավարվում է իսլամական խորհրդակցական մարմնի՝ Շուրայի խորհրդի կողմից, որը, արեւմտյան աղբյուրների համաձայն, կազմված է 20-30 ազդեցիկ եւ ավագ սերնդի անդամներից: Կազմակերպության ներսում գործում են հանձնաժողովներ՝ կրոնի, ռազմական, ֆինանսական, հասարակության հետ կապի, իրավական հարցերով զբաղվող եւ այլն: Ռոհան Գունարատնան՝ ահաբեկչության գծով միջազգային մասնագետը, ալ-Կաիդային նվիրված մենագրության մեջ նշում է, որ կազմակերպության միջուկը 500 մարդ է, սակայն նրա հետ

կապ ունեցողները հազարավորներ են: Ռազմավարական հետազոտությունների միջազգային ինստիտուտի 2004թ. տվյալներով՝ ալ-Կաիդան 60 երկրում ցրված ավելի քան 18000 հավանական գրոհայիններ ունի, որոնք ունակ են օպերատիվ աշխատանքի:

Վերջին շրջանում ալ-Կաիդայի ենթակառույցները զգալի հարված կրեցին՝ նրա տեսաբան Ռամզի Բինալչիբի, շտաբի պետ Խալիդ շեյխ Մուհամմադի (վերջինիս գլխավորությամբ ալ-Կաիդայի օպերատիվ խումբը կարողացավ կազմակերպել սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչությունը), բին Լադենի տեղակալ Ֆարաջ ալ-Լիբիի ձերբակալությունից հետո: Ալ-Կաիդայի շտաբի նախկին պետը՝ Մուհամմադ Աթեֆը, սպանվեց Աֆղանստանում 2001թ. հակաահաբեկչական գործողությունների ժամանակ: Սակայն կառույցը դեռևս կենսունակ է եւ հայտարարել է, թե այսուհետ եւս գործելու է ԱՄՆ հետաքրքրությունների դեմ ողջ աշխարհում:

Ալ-Կաիդան բացառիկ ուշադրություն է դարձնում իր գրոհայինների գաղափարական եւ հոգեբանական պատրաստվածությանը, ինչը հեշտացնում է անձնասպանական գործողությունները: Նրա կազմակերպած ահաբեկչական գործողությունները, ընդհանուր առմամբ, տեղի են ունենում մանրակրկիտ նախապատրաստությունից հետո, որ կարող է տեւել կես տարուց ավելի: Ալ-Կաիդան հաջողությամբ ներդրել է հավաքագրման մի համակարգ, որ գործում է զրեթե բոլոր մահմեդական երկրներում՝ այդ նպատակների համար օգտագործելով բարեգործական կազմակերպություններն ու մզկիթները: Չնայած նա հանդես է գալիս գլոբալիզացիայի դեմ, սակայն լայնորեն օգտագործում է քաղաքակրթական դաշտի տեխնոլոգիական ձեռքբերումները:

Մինչեւ սեպտեմբերի 11-ը ալ-Կաիդան ահաբեկիչների մի խումբ էր, որոնք իրենց անվանում էին եղբայրներ եւ համեմատվում *անսարների*՝ Մուհամմադ մարգարեի հավատարիմ, ոչ ստվարաթիվ զինակիցների հետ, որ պատրաստ էին զոհաբերել իրենց՝ հանուն ճշմարիտ հավատքի: Պատահական չէ, որ սեպտեմբերի 11-ին մասնակցած 19 մահապարտները մկրտվել էին *անսարների* անուններով:

2001-ից հետո համաշխարհային ահաբեկչությունը ալ-Կաիդայի ազդեցությամբ էական փոփոխությունների ենթարկվեց: Ալ-Կաիդան կազմակերպությունից վերաճեց շարժման: 2003-ի Իրաքյան պատերազմից հետո համաշխարհային ահաբեկչության կենտրոն դարձավ Իրաքը: Ասիական, աֆրիկյան, մերձավորարեւելյան մի շարք ջիհադական կառույցներ ու կազմակերպություններ սկսեցին գործել ալ-Կաիդայի նմանությամբ՝ ընդօրինակելով նրա վարքագիծը: Այդ խմբերը, անկախ ալ-Կաիդայի հետ կապ ունենալուց, նույնպես զգալի վտանգ են ներկայացնում ԱՄՆ-ի եւ նրա դաշնակիցների համար: Նրանց գործողությունները, չնայած թեւա-

դրված չեն ալ-Կաիդայի կողմից, սակայն ներշնչված են նրա գաղափարախոսությամբ եւ հաճախ օգտվում են վերջինիս մարտավարությունից: Ասվածի ապացույցն է Սալաֆիյա Ջիհադիյան՝ մարոկոյական շարժումը, որ պատասխանատու է 2003թ. մայիսին Կասաբլանկայում տեղի ունեցած պայթյունների համար. նույնը կարելի է ասել 2004թ. մարտին Մադրիդի ահաբեկչության կազմակերպիչների մասին:

Փաստորեն, ալ-Կաիդային հաջողվել է իր գաղափարախոսական ազդեցությունը տարածել տարբեր աշխարհաքաղաքական գոտիներում՝ Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքում, Կովկասում, Եվրոպայում, Հարավարեւելյան Ասիայում, Հեռավոր Արեւելքում՝ միջամտելով մահմեդականներին առնչվող հակամարտություններին: Ընդհանուր առմամբ, ալ-Կաիդան վիթխարի աշխատանք է ծավալել նոր իսլամական արմատական կառույցների ստեղծման եւ եղածներից շատերն արմատականացնելու ուղղությամբ:

Փաստորեն, մինչեւ ալ-Կաիդայի հիմնադրումը ահաբեկչական կազմակերպությունների գործողություններն, ընդհանուր առմամբ, ուղղված էին որեւէ երկրի կամ երկրների ոչ մեծ խմբի դեմ, մինչդեռ ալ-Կաիդան, կարողանալով լավագույնս օգտագործել մահմեդականության արմատական ռեսուրսը (որի կորիզը արաբ «աֆղանցիներն» էին)՝ դիմեց ռազմական ջիհադի հայեցակարգին: Ալ-Կաիդան ապացուցեց, որ իր միջոցներով հավասարապես կարող է պայքարել առաջատար պետությունների ռազմական, քաղաքական, ֆինանսական եւ գաղափարական ուժի դեմ: Միեւնույն ժամանակ, ալ-Կաիդան պանիսլամական տիպի կազմակերպություն է, որի վերջնական նպատակը համաիսլամական թեոկրատ պետության՝ խալիֆայության ստեղծումն է:

Վերջերս ալ-Կաիդայի ինտերնետային կայքում տեղեկատվություն տարածվեց այն մասին, թե բին Լադենը մահացել է, ինչն արժանահավատ չի թվում: Հանի աս-Սիբային՝ լոնդոնյան ալ-Մաքրիզի կենտրոնի տնօրենը, այն կարծիքը հայտնեց, որ «Եթե Ուսամա բին Լադենը մահանա, ապա նրան կփոխարինի Այման ալ-Չավահիրին: Իսկ եզիպտացի արմատական գործիչ Յասիր աս-Սիրրին՝ Լոնդոնում հիմնված «Ալ-Մարսադ ալ-Իսլամի» ինտերնետային կայքի տնօրենը, «աշ-Շարկ ալ-Աուսատ» թերթին տված հարցազրույցում ընդգծեց, որ նման տեղեկատվությունը նպատակ ունի մահմեդականներին ասել. «Թող ձեզանից յուրաքանչյուրը պատրաստ լինի փոխարինել նրան...»:

ՆՈՐ ՄԵՐՃԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ

Ե. Սատանովսկի

Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի զարգացման հեռանկարներն, ինչպես երբեք, մշուշոտ են:

Արտաքին ուժերի մասնակցությունն այս տարածաշրջանը ծվատող ոչ մի հակամարտություն էլ չի լուծել: Լավագույն դեպքում դրանք «քշվել են խորքը» եւ արտաքին ճնշման վերացումից հետո՝ ցանկացած պահի կարող են բռնկվել: Սա հավասարապես վերաբերում է լարվածության եւ մեծ, եւ փոքր օջախներին, անկախ նրանից՝ դրանք դարավոր վաղեմության դիմակայությունների^օ, թե՞ ոչ հեռավոր անցյալի բախումների արդյունք են: ՄԱԿ խաղաղարար գործունեությունը Մերձավոր Արեւելքում նույնքան ձախողված է, որքան Աֆրիկայում, իսկ «իսլամական» կամ «միջարաբական» նախաձեռնությունները հաջողություն են բերում միայն անմիջական երկարատեւ օկուպացիայի տեսքով: Վերջինս արդարացի է նաեւ արեւմտյան տերությունների համար՝ չնայած քաղաքական գործիչների եւ լրատվամիջոցների ճարտասանությանը, որն ուղեկցում է ամերիկյան ծովային հետեւակայիների կամ ֆրանսիական արտասահմանյան լեգեոնի գործողություններին:

Արեւելյան քրիստոնեության եւ իսլամի դիմակայությունը 21-րդ հարյուրամյակի սկզբում վերջնականապես լուծվեց հօգուտ իսլամի: Տարածաշրջանի քրիստոնյա բնակչությունը սրընթաց նվազում է, այդ թվում՝ նաեւ այնտեղ, որտեղ ունեւոր քրիստոնյա համայնքները՝ որպես հակակշիռ լյուսնացված եւ ընդդիմադիր իսլամական քաղաքային ծայրամասերին, մինչեւ վերջերս աջակցություն էին ստանում տեղական դիկտատորների կողմից: Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի ներկա ժողովրդավարացումը նշանակում է ոչ թե փոքրամասնության իրավունքների հարգում, այլ նրանց վտարում կամ ոչնչացում: Դա հավասարապես վերաբերում է Եգիպտոսի, Իրաքի, Լիբանանի եւ Սուդանի քրիստոնյաներին: Իրանի ու Սիրիայի համայնքները համեմատաբար անվտանգ պայմաններում են ապրում, քանի դեռ այդ երկրներում իշխանության ղեկին են նույն կառավարող վարչակարգերը: Ինչ վերաբերում է Իսրայելի եւ Պաղեստինի քրիստոնյաներին, ապա, ինչպես ցույց է տալիս նախորդ տասնամյակի փորձը, այն պահից, ինչ տարվում է «պաղեստինյան ազգային օջախի կառուցումը», նրանց ապագան կախված է հետեւյալից՝ պաշտպանո՞ւմ է, արդյոք, հրեական պետությունը նրանց իրավունք-

ները, թե՞ իրենք թողնված են զինված իսլամիստների քմահաճությանը:

Ստրկությունը, որն արմատախիլ անելու մասին անցած դարի 60-ականներից տարփողում էին միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպությունները, տարածաշրջանում գոյություն ունի ոչ միայն թաքնված, այլև դասական ձեւերով: Մավրիտանիան ու Սուդանը լոկ առավել ճանաչված այն պետություններից են, որոնց տարածքում ծաղկում է համաշխարհային ընկերակցության կողմից «չնկատվող» ստրկավաճառությունը:

Քաղաքական իսլամիզմը՝ որպես հայդուկային կռիվների եւ ահաբեկչության տեսքով իշխանություններին դիմակայելու առավել գործուն միջոց, դարձավ տարածաշրջանում ընդհանուր արմատավորում գտած երեւոյթ: Ալժիրում ու Եգիպտոսում բանակի ողջ ուժերի լարման եւ ժողովրդավարության կոշտ սահմանափակման գնով իսլամիստները հեռացվեցին իշխանությունից, սակայն ոչ մի երաշխիք չկա, թե դա առհավետ է՝ առավել եւս, որ իսլամիզմը տարածում է գտնում հարեւան երկրներում: Հրեական համայնքային շենքերի ու արտասահմանցիների ոչնչացումը Մարոկոյում, որը տասնամյակներ շարունակ հանդիսանում էր ուլեմների եւ միապետության համագործակցության գոտի, լուրջ ահագանգ է՝ նույնիսկ Արեւմտյան Սահարայի լրացուցիչ կոնֆլիկտային ներուժը հաշվի չառնելու դեպքում, որի կարգավորումը նույնքան հեռու է, որքան քառորդ դար առաջ էր, երբ առաջին անգամ ծագեց հիմնախնդիրը:

Ալժիրը եւ Մարոկոն ոչ միայն ծերացող Եվրոպան լցնող միլիոնավոր ներգաղթյալների, այլև միջազգային, այդ թվում՝ ահաբեկչական կառույցների հետ սերտորեն կապված եվրոպական նոր քաղաքական իսլամի հայրենիք են: Նրանց առաջնորդները հաջողությամբ հենվեցին մադրիբյան զանգվածի վրա, իսկ երբ երկաթուղային կայարաններում իրականացված ահաբեկչական գործողությունների (2004թ. մարտի 11-ի մադրիբյան պայթյունները) ընթացքում փորձության ենթարկվեց եվրոպական քաղաքական համակարգը, հնտորեն օգտագործեցին Եվրամիության ազատական համակարգի ճեղքվածքները: Ահաբեկիչների դեմ իսպանական կառավարության անձնատուրության ֆոնի վրա՝ թույլ սփոփանք է արաբաբերբերական հակամարտության ավարտի հավանականությունը, որը նշմարվեց այն բանից հետո, երբ ալժիրյան իշխանությունները, որոնք շուրջ 10 տարի քաղաքացիական պատերազմ էին մղում երկու ճակատով (իսլամիստների ու բերբերների դեմ), բերբերներին ընդառաջ խորհրդանշական քայլ կատարեցին:

Տարածաշրջանի մեծագույն հիմնախնդիրն իշխանության փոխանցման մեխանիզմի անկատարելությունն է, ինչը խարխուլում է կառավարող վարչակարգերի կայունությունը: Պարադոքսային կերպով՝ «հանրապետական միապետությունը» (Սիրիայի կամ Ադրբեջանի օրինակով,

ժողովրդավարական միջավայրի օգտագործմամբ՝ կառավարող ընտանիքի շրջանակներում գերագույն իշխանության փոխանցումը) կարող է Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի համար վերնախավային խռովությունների, քաղաքացիական պատերազմի կամ իսլամական հեղափոխության այլընտրանք հանդիսանալ: Լիբիայի ու Եգիպտոսի երկարակյաց տիրակալների համար ժառանգորդներին իշխանության օրինական փոխանցման խնդիրն ամենագլխավորներից է: Հարցերի հարցն է՝ կպահե՞նք, արդյոք, իշխանությունը ժառանգորդները:

Տարածաշրջանի առանցքային երկիր է հանդիսանում Եգիպտոսը, որտեղ անշեղորեն աճում է բնակչությունը եւ որն ունի վարչակարգի հետ զինված պայքարի փորձ ունեցող ամենահին իսլամիստական ընդդիմությունը: Բացառված չէ, որ բնակչության 100 մլն-ի սահմանագծին հասնելու դեպքում՝ տնտեսության եւ բնապահպանության վրա ժողովրդագրական ճնշումը չափազանց ուժեղ կլինի, ինչը երկրին կստիպի անցնել արտաքին էքսպանսիայի, որպեսզի կանխի ալժիրյան տիպի քաղաքացիական պատերազմը: Այս դեպքում ավելի հավանական է սուդանյան ուղղությունը, առավել եւս, որ մոտակա 10-15 տարիներին Սուդանը, հնարավոր է, դարձի լինել միասնական պետություն՝ մասնատվելով (հանրաքվեի միջոցով կամ առանց դրա) իսլամական հյուսիսի եւ քրիստոնյա-անիմիստական հարավի: Սուդանա-եգիպտական դաշինքը, որն ունի վաղեմի պատմական արմատներ, սպառնում է հեռանկարում Իսրայելի համար դառնալ առավել վտանգավոր հարեւան: Բացառված չէ, որ նրա հետ ընդհարումը դաշինքի ապագա առաջնորդներն արդարացված համարեն ինչպես գաղափարաբանական, այնպես էլ՝ ներքաղաքական տեսանկյունից:

Եթե «աֆղանական արաբների» իսլամիստ առաջնորդներին հաջողվի տապալել Սաուդյան Արաբիայի իշխող դինաստիան, ապա կա այդ թագավորության եւ սուդանա-եգիպտական դաշինքի միավորման հավանականություն: «Նոր Խալիֆաթը», որն, ամենայն հավանականությամբ, կառաջանա նշված միության հիմքի վրա, տնտեսական, ռազմական, ժողովրդագրական եւ աշխարհաքաղաքական առումներով ի գորու կլինի մարտահրավեր նետել Արեւմուտքին: Նման տիպի միության եւ Իսրայելի միջեւ բախումը գործնականում անխուսափելի է: Առավել եւս, որ Իսրայելի հարեւանների համար նրա միջուկային զենքի՝ որպես զսպիչ գործոնի կարեւորությունը նվազում է, քանզի արաբական երկրները համոզված են, որ Արեւմուտքը թույլ չի տա այն կիրառել նույնիսկ իբրեւ «վերջին հարվածի զենք»:

Ինչպիսի՞ն են այլընտրանքային սցենարներն Արաբական թերակղզու համար՝ իսլամիստների հաղթանակի պարագայում. կառուցվածքով կամ իրանական այաթոլանների (քիչ հավանական սցենար), կամ աֆղանական

թալիբների (առավել հավանական սցենար) վարչակարգերին մոտիկ կարգերի հաստատում: Այս դեպքերից յուրաքանչյուրում իրադարձությունների հետագա զարգացումը կախված է նրանից՝ կմիջամտի՞, արդյոք, Արեւմուտքը, թե՞ ոչ: Իրանական տիպի սուննիական իսլամական պետությունը հնարավորություն կունենա երկար ժամանակ «խաղալ» արեւմտյան առաջատար տերությունների միջեւ առկա տարածայնությունների վրա՝ մինչեւ «Նոր Խալիֆաթի» աստիճանական էվոլյուցիայի պահը, եթե նրա գլուխն ի սկզբանե չկանգնի Ուսամա բեն Լադենի նման անձնավորություն: Վերջինիս դեպքում մեծ է ամերիկյան ռազմական գործողությունների հավանականությունը (հնարավոր է՝ ՆԱՏՕ շրջանակներում) եւ Սաուդյան Արաբիայի ներկայիս տարածքի մասնատումը: Ենթադրելի են բաժանման հետեւյալ գոտիները. Հիջազ նահանգը՝ իր սրբավայրերով (ԱՄՆ արաբ դաշնակիցների, օրինակ, հորդանանյան դինաստիայի վերահսկողության տակ), Արեւելյան նահանգը՝ իր նավթով, Եմենյան Ասիրն ու վահաբական Նեջդը: Բացառված չէ, որ փաստացի էթնոկլանական սկզբունքով գոտիների բաժանմամբ՝ Իրաքի կառավարման փորձն այստեղ ամերիկացիների համար որոշիչ լինի:

Պարսից ծոցի գոտու փոքր միապետությունների ճակատագիրը մեծապես կախված է տվյալ տարածաշրջանում ԱՄՆ ու Մեծ Բրիտանիայի դիրքերի ամրությունից: Այս միապետությունները, բացառությամբ Օմանի Սուլթանության, սեփական ուժերով իսլամիստներին դիմակայել չեն կարող:

Եմենը զենքով գերհագեցած է, կենտրոնական իշխանությունն այստեղ թույլ է, միեւնույն ժամանակ, մոտակա 10 տարիներին հնարավոր է ջրային ճգնաժամ, ինչը հավասարազոր է բնապահպանական աղետի: Նման իրավիճակում մեծ է Սաուդյան Արաբիայի հետ նրա ընդհարման հավանականությունը: Այս հակամարտությունից դուրս Եմենի հիմնախնդիրների լուծման հեռանկարներն ամենեւին էլ պարզ չեն, իսկ բախումը կհանգեցնի ոչ պակաս կործանարար հետեւանքների, քան 1990թ. Իրաքի կողմից Քուվեյթի գրավումն էր:

Եմենի՝ Բաբ էլ Մանդեբի նեղուցի մյուս ափի հարեւաններ Սոմալին, Էրիթրեան ու Ջիբութին երկար ժամանակով ներգրավված կլինեն նախկին եթովպիական կայսրության անկումին զուգընթաց՝ սահմանային ընդհարումներով, միջկրոնական եւ միջցեղային կոտորածներով, համաճարակներով եւ զանգվածային սովով ուղեկցվող գործընթացներում: Իրադրությունն Աֆրիկյան եղջյուրում ավելի կբարդանա Սուդանի վերոհիշյալ հնարավոր քայքայմամբ եւ, քաղաքագետ-աֆրիկագետների կարծիքով՝ սպասվող առաջին մայրցամաքային գերպատերազմով, որում ներքաշված կլինեն Սահելի (Սահարա անապատից մինչեւ Արեւմտյան Աֆրիկայի

տափաստաններն ընկած գոտին - *խմբ.*) ու Մեծ լճերի ավազանի շատ երկրներ:

Տարածաշրջանի արեւելքում գտնվող Աֆղանստանը շարունակում է մնալ մի տարածք, որը մասնակիորեն վերահսկում են ՆԱՏՕ օկուպացիոն զորքերը: Այն ոչ ոք չի կառավարում (ինչի մասին է վկայում թմրանյութերի տեղական արտադրության աճը) եւ մասամբ գտնվում է թալիբների հսկողության տակ, որոնց ջախջախման մասշտաբներն արեւմտյան լրատվամիջոցները խիստ չափազանցնում են: Այս տարածքում ծավալվող իրադարձությունները Պակիստանի կայունության համար մահացու վտանգ են ներկայացնում: Վերջինիս փլուզումը հեռանկարում չի բացառվում՝ հատկապես աֆղանական անցքերում նրա ներգրավվածության պատճառով: Սահմանամերձ շրջանների իրավիճակի վրա կենտրոնական կառավարության հսկողության կորուստը (այն էլ սեփական միջուկային զենքի ու միջուկային տեխնոլոգիաների, ինչպես եւ պակիստանյան վերնախավի բոլոր մակարդակներում միջազգային ահաբեկչական կազմակերպությունների հետ կապեր ունեցող ազդեցիկ իսլամիստական լոբբիի առկայության պայմաններում) այսօր փաստ է:

Իրանը, որ մոտ է սեփական միջուկային ծրագրի՝ ինչպես խաղաղ, այնպես էլ ռազմական տեսանկյունից իրականացմանը, ԱՄՆ համար մնում է որպես «չարիքի առանցքի» կենտրոնական օղակ: Հեղափոխական հանրապետությունը, ինչպես մի քանի տասնամյակներ առաջ ԽՍՀՄ-ը, էվոլյուցիա է ապրում եւ նպաստում է տարածաշրջանային կայունությանը՝ չմասնակցելով հակամարտություններից շատերին կամ նրանցում խաղալով կառուցողական դեր: Արեւմուտքի, առաջին հերթին՝ ԱՄՆ ու Իսրայելի հետ Իրանի դիմակայությունը սպառնում է անդառնալիորեն ապակայունացնել իրադրությունը Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքում, այդ թվում՝ Մերձկասպիայում եւ Պարսից ծոցի գոտում: Ինչպես երեւում է, ԱՄՆ-ը ջանում է խուսափել Իրանի հետ ուղղակի առճակատումից, սակայն հնարավոր ամեն բան անում է նրա բախումն Իսրայելի հետ հրահրելու համար՝ վերջինիս դրդելով իրանական միջուկային օբյեկտների վրա գրոհելու: Իրադարձությունների զարգացման նման տարբերակը չի բացառվում՝ լիբանանյան շիաների հակաիսրայելական ահաբեկչական գործունեության աշխուժացման ու նաեւ այն պատճառով, որ հրեական բնակավայրերի տարհանմանը հասարակության աննախադեպ դիմադրման պայմաններում՝ Իսրայելի ղեկավարությանն անհրաժեշտ է «փոքր հաղթական պատերազմ»:

Իրաքը երկար ժամանակ կհանդիսանա «բոլորին՝ բոլորի դեմ» քաղաքացիական պատերազմի գոտի՝ ողջ աշխարհի իսլամիստների եռանդուն մասնակցությամբ, որոնց համար նրա տարածքը դարձել է ջիհադի

փորձարկման մարտադաշտ: Անցկացված խորհրդարանական ընտրությունները նվազագույն իսկ չափով ընդունակ չեն բավարարել ո՛չ սուննիներին, որոնք նախկին վարչակարգի ժամանակ կազմում էին քաղաքացիական վարչակազմի, բանակի ու ոստիկանության կորիզը եւ քվեարկություններին գործնականում չմասնակցեցին, ո՛չ էլ այսօր ակտիվ արտագաղթող քրիստոնյաներին: Իրաքի մասնատումը խիստ հավանական է, եւ այդ դեպքում օրակարգում կլինի ոչ միայն տարածաշրջանում առաջին շիական-արաբական, այլեւ քրդական պետության առաջացումը: Վերջինիս դեպքում կիրագործվի դեռեւս Ազգերի լիգայի տված խոստումը, սակայն, դրա հետ մեկտեղ, կաճի Թուրքիայի փլուզման հավանականությունը. չէ՞ որ այդ երկրի արագ ավելացող քուրդ բնակչությունն ունի զինված անջատողականության հին ավանդույթներ:

Այս վտանգը թուրք-ամերիկյան հարաբերություններում առաջացրեց սառնություն, երբ Թուրքիայի կառավարությունն իր գլխավոր դաշնակցին մերժեց Սադամ Հուսեյնի վրա հարձակվելու համար երկրի տարածքի օգտագործումը՝ վերջին հաշվով կորցնելով մի քանի մլրդ դոլար եւ ԱՄՆ հետ հարաբերությունների զգալի մասը: Միացյալ Նահանգներից հեռանալու դեպքում, Հյուսիսային Կիպրոսի խնդրի ապաշրջափակման պայմանով՝ Թուրքիայի նախատեսվող «ներխուժումը» Եվրոպա կարող է ինչպես Եվրամիության «մադրիբացման», այնպես էլ՝ քեմալական Թուրքիայի իսլամացման հաջող այլընտրանք լինել:

Նախկին վարչապետ Ռաֆիկ Հարիրիի սպանությունից հետո Լիբանանում առաջացած ճգնաժամը ոչ միայն կհանգեցնի այնտեղից սիրիական զորքերի դուրսբերմանը, այլեւ, ամենայն հավանականությամբ, քաղաքացիական պատերազմի նոր ալիք կիրահրի երկրում, որտեղ տասնամյակներ շարունակ միայն օտարերկրյա զորակազմերն էին կարողանում նվազեցնել լիբանանյան հասարակությունը քանդող էթնոդավանական զինված խմբավորումների դիմադրության աստիճանը:

Չնայած բոլոր ջանքերին, բացառված չէ, որ Սիրիայի նախագահ Բաշար Ասադին չհաջողվի երկրում իշխանությունը պահել իր ձեռքում: Լիբանանի վրա հսկողությունը կորցնելուց հետո դրան կարող են նպաստել ինչպես Սիրիայի կուսակցական-պետական վերնախավը, որի վրա ներկայիս սիրիական առաջնորդի իշխանությունը զգալիորեն թույլ է, քան նրա հոր օրոք էր, այնպես էլ՝ Միացյալ Նահանգները, որը ձգտում է Սիրիայի ջախջախումով ավարտել իրաքյան «մեծագործությունների» պատմությունը: Արդյունքում՝ Սիրիան կվերադառնա մինչասադյան վերնախավային խռովությունների եւ լատինաամերիկյան տիպի խունտաների վիճակին՝ տարածաշրջանում չխաղալով որեւէ նշանակալից դեր:

Յասիր Արաֆաթի մահը թուլացրեց իսրայելա-պաղեստինյան հակա-

սուբյուկտների հանգույցը: Պարզ չէ, թե նրա փոխանորդ Մահմուդ Աբասին որքանով կհաջողվի հսկողության տակ վերցնել ռազմականացված կազմավորումները եւ տեղական ինքնակառավարման մակարդակներում, առաջին հերթին՝ Գազայի հատվածում գերակշռություն ունեցող իսլամիստների հետ դիմակայության պայմաններում պահել իշխանությունը: Բացառված չէ, որ մոտ ապագայում Պաղեստինում քաղաքացիական պատերազմ բռնկվի, եւ որ երկիրը կարող է վերածվել տեղական առաջնորդներին ենթարկվող անկլավի, որոնք ինքնուրույն կերպով կկառուցեն հարաբերությունները Յորդանանի, Եգիպտոսի ու Իսրայելի հետ:

Հրեական բնակավայրերի տարհանման հարցը պառակտեց իսրայելական հասարակությունը: Վարչապետ Արիել Շարոնը, հոգալով սեփական միջազգային վարկանիշի, որով՝ քաղաքական ասպարեզից հեռանալու դեպքում իր ընտանիքի անվտանգության ապահովման մասին, երկիրը հասցրեց «նարնջագույն հեղափոխության» շեմին: Շարոնի գործողությունները ցույց տվեցին, որ իր ժողովրդավարությամբ հպարտացող Իսրայելում կլանային ավտորիտարիզմի ավանդույթները հարեւան արաբական երկրներից (որոնք իսրայելցիները համարում են բռնապետություններ) թույլ չեն: Ստեղծված իրավիճակը կարող է իսրայելական այդչափ քաղաքականացված հասարակությանը հասցնել քաղաքացիական դիմակայության շեմին կամ ներքաղաքական համակարգում բերել անշրջելի փոփոխություններ: Փորձագետներն առաջ են քաշում մոտ հեռանկարում Իսրայելի՝ նախագահական կառավարման ձեւին անցման, քաղաքական ասպարեզում բանակի ակտիվացման եւ «ազգային համաձայնության» շրջանակներից իսրայելցի արաբների դուրսնղման հնարավորությունը, որոնց «պաղեստինացումը» անցած դարի 90-ականներին արդեն իրողություն էր դարձել:

Ընդհանուր առմամբ, Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքում մոտ ապագայում սպասվում են հակամարտությունների հին օջախների բորբոքում եւ նորերի առաջացում, ԱՄՆ գերակայություն՝ Եվրամիության ու առավելապես Չինաստանի հետ մրցակցությունում, ինչպես նաեւ սահմանների գոյություն ունեցող համակարգի խորտակում եւ անկայունության աճ, այդ թվում՝ տարածաշրջանից դուրս՝ սեպտեմբերի 11-ի մոդելով: Նոր Մերձավոր Արեւելքի հեռանկարը տխուր է, բայց իրական:

«Россия в глобальной политике»,
ապրիլ, 2005թ.

Շապիկի վրա պատկերված է
տեսարան Սիսիանից (Սյունիքի մարզ)

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրապետական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Մելիք-Աղամյան 2: Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hkh.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 3,25 մամուլ: Տպաքանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ ՕՍՍ 000176:
Տպագրվել է «Ամարաս» տպարանում:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Գագիկ Տերտերյան ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ 90-ԱՄՅԱԿԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	1
Սարգիս Հարությունյան ԱԴՐԲԵՋԱՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ	4
Կարեն Վերանյան ԸՆԴԴԻՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ	11
Գագիկ Տեր-Հարությունյան ԿՐՈՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	16
Սեւակ Սարուխանյան ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՄԻՋՈՒԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ	19
Արտակ Շաքարյան ԹՈՒՐԹ-ԻՍՐԱՅԵԼԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	23
Արաքս Փաշայան ԱԼ-ԿԱԻԴԱՆ` ՋԻՀԱԴԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	28
Ե. Սատանովսկի ՆՈՐ ՄԵՐՋԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ	34